

KRATKI OGLEDI O IZAZOVIMA BUDUĆNOSTI

Zbornik studentskih eseja
Generacija 2012/2013

uredila: Tamara Branković

Beograd, 2013.

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs

Za izdavača

Vesna Đukić

Urednica

Tamara Branković

Tehnički saradnik

Nikola Stevanović

ISBN 978-86-83411-68-9

CIP – Каталогizacija u publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

316.3/.7(497.11)(082)(0.034.2)

004.738.5(497.11)(082)(0.034.2)

502.131(497.11)(082)(0.034.2)

KRATKI ogledi o izazovima budućnosti [Elektronski izvor] :
zbornik studentskih eseja : generacija 2012/2013 / uredila Tamara
Branković. – Beograd : Beogradska otvorena škola, 2013.

Način dostupa (URL): [http://www.bos.rs/izdavastvo/uploaded/
Kratki_ogledi_o_izazovima_buducnosti_Zbornik_eseja_2013.pdf](http://www.bos.rs/izdavastvo/uploaded/Kratki_ogledi_o_izazovima_buducnosti_Zbornik_eseja_2013.pdf). –
Nasl. sa naslovne strane dokumenta. – Opis izvora dana 08. 10. 2013.
– Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-83411-68-9

a) Друштво – Интердисциплинарни приступ – Србија – Зборници
COBISS.SR-ID 201735692

Ocene iznete u ovoj publikaciji predstavljaju lični stav autora i autorke i ne izražavaju mišljenje Beogradske otvorene škole

SADRŽAJ

- 5** **Uvodne napomene**
- 7** **Sonja Vuksanović:** Crkve i verske zajednice u modernom društvu
- 12** **Vladislav Lilić:** Crkve i verske zajednice u modernom društvu
- 16** **Marija Krunić:** Crkve i verske zajednice u modernom društvu
- 21** **Jelena Šapić:** Identitet na društvenim mrežama – šta smo mi Fejsbuku i šta je Fejsbuk nama?
- 23** **Jovana Panić:** Identitet na društvenim mrežama
- 28** **Jovana Stanković:** Komparativne prednosti ekonomije Srbije ukoliko je zasnovana na održivom razvoju
- 32** **Andrej Stefanović:** Perspektive zelene ekonomije u Srbiji
- 38** **Zona Cimpl:** Perspektive zelene ekonomije u Srbiji
- 43** **Jelena Kostić:** Portret radnika budućnosti
- 46** **Jovana Panić:** Portret radnika budućnosti
- 50** **Andrej Stefanović:** Živimo li antiutopiju?
- 55** **Saša Mešter:** Živimo li antiutopiju?
- 60** **Tara Vasiljević:** Živimo li antiutopiju?
- 65** **Tijana Milanović:** Živimo li antiutopiju?

BUDUĆNOST UTOPIJE – OGLEDI O BUDUĆNOSTI

Za sudbinu svakog društva je od posebne važnosti da na vreme prepozna glavne trendove i pravce koji u različitim oblastima ljudske delatnosti (ekonomiji, kulturi, energetici, zdravstvu, nauci, kulturi, poljoprivredi, ekologiji) određuju dinamiku razvoja naše civilizacije. Živimo u surovom vremenu koje je oglasilo kraj istorije, velikih ideja i narativa, i suvišnost utopijske svesti i ljudskog napora da se izdigne iznad realnosti svakodnevice. Utopijski način mišljenja izgubio je svoju kreativnu snagu i privlačnost ili bolje reći upotrebljivost, jer sve više preovladava ideologija neumitnog pragmatizma i realnosti, pored ekonomskog interesa. Pragmatizam je postao vrhovno i neprikosnoveno načelo u kreiranju društvenih odnosa, čime se zatvara horizont budućnosti, jer budućnosti nema bez utopijske svesti, ali ni bez mladih ljudi koji će svojim životnim elanom obnavljati snagu i vitalnost utopijske svesti (bez obzira koliko to često bilo uzaludno), i razvijati osećaj za važnost spoznavanja trendova koji u velikoj meri čine ne samo našu budućnost već određuju i ritam naše savremenosti.

Studentski radovi u ovom Zborniku nastali su kao rezultat studentskog angažovanja u praćenju programa „Studije budućnosti“ i na najbolji način odslikavaju poglede ove generacije naših polaznika na pitanja koja otvara budućnost koja se odvija pred našim očima. Oni jasno pokazuju da je moguće razmišljati o budućnosti iz perspektive mladih ljudi koji najbolje mogu osetiti i osvestiti duh novog vremena i tako prepoznati puls budućnosti. O tome svedoče i teme ovih radova – *Crkve i verske zajednice u modernom društvu, Identitet na društvenim mrežama – šta smo mi Fejsbuku i šta je Fejsbuk nama, Perspektive zelene ekonomije, Komparativne prednosti ekonomije Srbije ukoliko je zasnovana na održivom razvoju, Portret radnika budućnosti, Živimo li antiutopiju*. Prva godina ovog programa je pokazala da su „Studije Budućnosti“ imale svoje puno opravdanje i smisao. Ovi radovi su samo još jedan od veoma ubedljivih dokaza da Beogradska otvorena škola nastoji da bude otvorena za nove ideje, programe i ljude.

Marinko Vučinić

CRKVA I VERSKE ZAJEDNICE U MODERNOM DRUŠTVU

Modul: Budućnost države i društva

Sonja Vuksanović

Crkva i verske zajednice u modernom društvu

Ukoliko želimo da odgovorimo na ovu kompleksnu temu na najbolji mogući način trebalo bi da sagledamo brojne faktore koji utiču na formiranje određene verske svesti i da naglasimo da ona, pogotovo u našoj zemlji, jeste izjednačena sa pojmom nacionalne svesti. S druge strane, pitanje uloge crkve u savremenom društvu, ne može se svesti isključivo na iskustvo našeg političkog prostora. U tom kontekstu, napraviće se kratak osvrt na različite modalitete uloge crkve, koji variraju zavisno od geografskog prostora, istorijskog razvoja pojedinih delova sveta i od socijalno-kulturnih varijabli. Tako strukturirana argumentacija bi trebalo da ukaže upravo na činjenicu da ne postoji jedinstvena prizma kroz koju se može sagledati uloga crkve i verskih zajednica u društvima.

Dobar primer navedenog je iskustvo Srbije. Po rušenju starog sistema Kraljevine Jugoslavije religija nije bila zabranjena u novoj socijalističkoj državi. Međutim, ideologija ateističkog marksizma je dala primat državi u odnosu na crkvu, kao i na sve druge oblike društvenog i političkog organizovanja. Crkva je izgubila svoju tradicionalnu ulogu oblikovanja društvene i kulturne svesti zajednice. Tek po odlasku komunističke vlasti krajem 1980-ih u tadašnjoj državi SFR Jugoslaviji, ili onome što je od nje ostalo, došlo je do naglog buđenja nacionalne, a samim tim i verske svesti. Međutim, ovo je otvorilo i stari paradoks pravoslavnog hrišćanskog prostora, gde do stroge primene principa „Bogu božije, a caru carevo” nikada nije došlo zbog prostog razloga da se u periodima kada je ovaj prostor bio izložen spoljnoj imperijalnom uticaju, naročito tokom otomanske ere, crkva doživljavala kao osnovna brana protiv gubitka nacionalne samosvesti i identiteta. Zbog negativne uloge koje su verski poglavari tri najveće zajednice, pravoslavne, katoličke i islamske imali tokom ratova na prostoru bivše Jugoslavije, crkva još nije našla svoje mesto u nastajućem i još uvek slabom civilnom društvu. Tokom jugoslovenskih ratova,

pojedini verski poglavari su predstavljali kategoriju tzv. „proizvođača mržnje”, zajedno sa nacionalističkim intelektualcima i pristrasnim medijima. Sami poglavari su u ovakvoj ulozi videli instrument vraćanja društvenog i kulturnog prestiža, koji im je bio uskraćen u socijalističkoj Jugoslaviji. S druge strane, za političku elitu vera je postala jedan od ideloških oslonaca njihove vlasti nad novonastalim državama. Ovi harizmatični lideri su se veoma svesno odrekli marksističke ideologije, ali nisu bili spremni da se odreknu svog političkog primata u društvu. Međutim svesni Talijanove izreke da „sa bajonetima možeš sve uraditi, sem da sediš na njima”, logika vere, koja se balkasnom logikom ne može odvojiti od nacionaliteta, postala je novo izvoriste njihove legitimacije. Ovakva praksa je našla pogodno tle na podneblju, gde kolektivizam dominira nad filozofijom individualnog izbora i slobode, a na kojem je populacija nakon što je izgubila rezervoar kolektivističkih sentimentata, oličenih u komunizmu, lako prigrlila parohijalne etno-religijske dogme. U post-autoritarnim i demokratsko-tranzicionim državama-naslednicama Jugoslavije, crkva još nije našla sredinu između dva ekstrema, služenja naciji ili služenje veri. Umesto toga, verska pripadnost se koristi kao sredstvo razjašnjavanja „demarkacione” linije identiteta na nas i one druge gde se pripadanje verskoj grupi podrazumeva sa pripadanjem jednoj naciji i državi.

Dobar primer društva koje je uspelo da nađe sredinu između ova dva ekstrema je svakako zemlja čiji žitelji ne vole da se o njoj govori kao liberalnoj, iako je *de facto* najliberalnija zemlja na svetu, a to su Sjedinjene Američke Države. U ovoj zemlji, religioznost je neodvojiva od njene socijalne istorije, i u tom smislu SAD su izuzetak od pravila da visok stepen industrijalizacije i modernosti dovodi do erozije tradicionalnih verskih šablona. Verska doktrina protestantskog hrišćanstva predstavlja oličenje zemlje, koju su utemeljili beli anglosaksonski protestanti (takozvani WASP). Istovremeno u duhu Veberovog dela „Protestantska etika i duh kapitalizma”, ona oličava neodvojivi deo duha preduzetništva, koji je SAD načinio centrom zapadnog kapitalizma, zasnovanog na slobodnom preduzetništvu. Ova logika je veoma često simbolizovana natpisom na novčanici od sto dolara „U Boga mi verujemo (In God we trust)”. Međutim, istovremeno, ideologija slobodnog preduzetništva koje pojedince ne tretira po verskoj pripadnosti, već po njihovoj produktivnosti, kao i univerzalna kultura zasnovana na principu „topionice nacija (melting pot)”, uspeli su da dovedu do formiranja jedne političke i kulturne sredine, koja je ipak uspela da stvori osećaj pripadnosti za različite, kulturne, društvene i verske identitete koje SAD kao politička zajednica okuplja.

Nigde odnos između crkve i države nije bio toliko problematičan kao u slučaju islamskog sveta, za razliku od hrišćanskog sveta gde su ideje vesnika vere Isusa trijumfovale posle njegove smrti, u islamskom svetu vesnik vere Muhamed je odneo prevagu za života, postavši tako politički i verski poglavar svog naroda. Narod u islamskim zemljama je tek od skora upoznao koncepte po kojima vera ne mora da bude isključiv princip organizacije društva i države. U islamskim zemljama od kasnih 1990-ih, a zapravo usmereno protiv intenziviranja verskog sentimenta, došlo je do novih trendova vezanih za širenje aspekta demokratizacije i pluralizma. Međutim, još uvek je rano da pričamo da su islamske zemlje, uprkos događajima tzv. Arapskog proleće, stupile u kontakt sa „krajem istorije“ i „talasima demokratizacije“. U islamskom svetu, a naročito u regionu Bliskog istoka, nikada nije došlo do primene evropskog modela države. U Evropi modernog doba, presudni trenutak je bio Augzburški mir iz 1555.g. koji je inagurisao princip „čija je zemlja, njegova je vera (cuius regio eius religio)“. Tokom Tridesetogodišnjeg rata (1618.-1648.), ovaj princip su kršile armije koje su prelazile međudržavne granice, namećući svoju religiju. Vestfalski mir iz 1648.g. je utemeljio princip suverene jednakosti država i nemešanja u njihove unutrašnje poslove. Na taj način utaban je put za postepeno dihotomno odvajanje države od civilnog društva, gde je crkva veoma brzo postala zaseban segment društvenog života.

U regionu Bliskog istoka, ovakav princip nikada nije funkcionisao. Geografski i istorijski na Bliskom istoku, samo tri zemlje imaju osnov da postoje kao tradicionalne nacionalne države, Turska, Egipat i Iran. Ostale države ovog regiona su nastale kao rezultat procesa dekolonizacije neuzimajući u obzir etničke, a prvenstveno konfensionalne razlike između Šita i Sunita.

Dugo se Turska smatrala primerom zemlje koja je uspesno kombinovala principe islama i demokratije. Međutim, to nije u potpunosti tačno zato što se sekularni, laicistički karakter kemalističke Atatürkove Turske očuvao jakim ovlašćenjima vojske koju je u nekoliko navrata tokom 20. veka vršila državne udare svaki put kada je smatrala da je sekularnost države ugrožena. Situacija postaje komplikovanija od 2002. godine i dolaska Partije pravde i razvoja (AKP) na čelu sa premijerom Erdoganom, kada je ova partija pod maskom ekonomske liberalizacije i administrativnih reformi, koje podrazumeva proces evropskih integracija, postepeno umanjila ovlašćenja vojske. Na ovaj način stvorena je politička klima koja Tursku kao društvo ne definise atributom „islamističko“, ali reč islam je postao neizbežni deo političke računice. Na ovaj način iskustvo kemalističke i postkemalističke Turske predstavlja jak argument onih koji smatraju da je zapadna

liberalna demokratija neprimenljiva u islamskom kulturnom prostoru već da je vrhunac demokratskih stremljenja kombinacija vojno-političke autoritarnosti kombinovane sa dirigovanim parlamentarnim ustanovama i procedurama.

Egipat je bio u fokusu demokratskog triumfalizma onog trenutka kada je predsednik Mubarak bio primoran da podnese ostavku. Međutim, u većini ovih zemalja pokret koji je doveo do smene diktatorskih režima nije bio replika demokratskih pokreta civilnog društva u Istočnoj i Centralnoj Evropi krajem 80-ih godina 20. veka. Pokreti koji su odnosili prevagu u tzv. Arapskom proleću je bio ništa drugo nego labava koalicija slabog civilnog društva, umerenih verskih konzervativaca i verskih fundametalista oličenih u Muslimanskom bratstvu. Jedini razlog zbog kojeg Muslimansko bratstvo još uvek nije postalo finalni arbitar političke dinamike u Egiptu je činjenica da je vojska i dalje zadržala znatna ovlašćenja uz veliku dozu neizvesnosti šta će se desiti onog trenutka kada vojsku preuzme mlađa generacija oficira podložnija versko-populističkim impulsima. Istovremeno, arapsko buđenje se nije proširilo na Saudijsku Arabiju i monarhije Persijskog zaliva, koje su odolele pritiscima „arapske ulice“, putem kombinacije političke prakse apsolutističke monarhije, verskog propovedanja sunitskog selafizma i vehabizma i „podmićivanjem“ društva kupovinom socijalne bezbednosti novcem od nafte.

Iran je najspecifičniji od tri ranije navedene nacionalne države Bliskog istoka. Nakon što je Islamska revolucija ajatolaha Homeinija postala simbol verske isključivosti i radikalizma, Iran je ipak, uzimajući u obzir da je naslednica jedne od najstarijih civilizacija na svetu (Persija), stvorio jedan veoma složen politički sistem u kojem se kombinuje teokratija (putem ustanove Saveta ajatolaha i Islamske garde) i demokratija (putem postojanja ustanove nezavisno izabranog predsednika). Ovakav politički sistem oličava realnost jednog složenog, ali za taj deo sveta, izuzetno naprednog društva gde npr. žene imaju mnogo veću ulogu nego u susednim arapskim zemljama. Već sada u ovoj zemlji postoji mlada generacija ljudi, prvenstveno mladih bračnih parova, koji postaju sve više nezadovoljni konzervativnim društvenim praksama (simboličan primer toga je zabrana držanja za ruku u javnosti). Kako će nove generacije kanalisati svoje zahteve za većom socijalnom i političkom liberalizacijom i kako će konzervativne, autoritarne strukture reagovati na te zahteve, imaće efekte ne samo na politički sistem samog Irana, već i na celokupnu praksu primene islamske doktrine u državama Bliskog istoka.

Evidentno je da zavisno od regiona i istorijskih okolnosti, ne postoji univerzalni obrazac odnosa države i crkve. Ono što je ipak izvesno je da ne može postojati otvoreno

i slobodno društvo ukoliko ono ne poštuje nezavisnost crkve kao verske ustanove i slobodu veroispovesti svojih građana. Istovremeno, verski poglavari moraju da odole iskušenje širenja verski inspirisanog populizma zarad širenja svog političkog uticaja. Da bi se ostavrio ovakav ideal na veru se mora gledati kroz vizuru antropološke-sociološke logike, a ne političke borbe. Vera je, kao sociološki fenomen, rezultat čovekove težnje da se suoči sa činjenicom svoje sopstvene smrtnosti. Suočen sa ovom realnošću čoveku je potrebno da veruje da postoji nešto što prevazilazi njegovu ovozemaljsku egzistenciju. Istorija je pokazala da ništa nije toliko opasno kao pokušaj da se ova čovekova potreba prebaci u političko polje i politički instrumentalizuje. Ova opasnost nije ništa manje akutna u svetu naučnog razvoja i informacione tehnologije. Naprotiv, opasnost je još veća usled zebnje pojedinih ljudi i kolektiva da „hrabri novi svet“ globalizacije potiskuje i stavlja u zapećak njihove tradicionalne vrednosti.

Literatura:

- Jevtić, Miroljub, „Religija i politika – uvod u politikologiju religije“, Beograd: Institut za političke studije i FPN, 2002.
- Mićunović, Dragoljub, „Moja politika“, Beograd: Filip Višnjić, 2005.
- Sitarski, Milan, „Uloga verskih zajednica u političkom životu“.
- Bukay, David, „Can There Be an Islamic Democracy?“, Middle East Quarterly, Spring 2007, pp. 71-79.
- Bayat, Asef „Democracy and the Muslim World“, openDemocracy.

Modul: Budućnost države i društva

Vladislav Lilić

Crkve i verske zajednice u modernom društvu

„Biti kao Bog - to je mera čovekova razvoja.”¹

Crkve i verske zajednice su društveni entiteti koji teže održanju nepromenjenog i uspostavljanju nepromenjivog, entiteti koji sebe vezuju za konzervirane društvene strukture i konzervirane ljudske međuodnose. Crkve i verske zajednice se pouzdaju u nepromenljivost ljudske prirode, u njenu saznatljivost i uhvatljivost; veruju da ljudska priroda ostaje ista uprkos tome što prolazi kroz veoma česte osobne, društvene i kulturne promene. Ovaj esej je najpre izlaganje o prirodi ljudske prirode, ali i promatranje neophodnih prilagođavanja koje verske zajednice nužno imaju da načine ne bi li opstale kao značajan društveni faktor u savremenom svetu i njegovoj neposrednoj budućnosti.

Ako u ljudskoj prirodi ne bi bilo nečeg stalnog, onda se ništa u ljudskoj istoriji ne bi ponovilo. Zar činjenica da su neke ideje, obredi, verovanja, ustanove slični u različitim društvima i kulturama ne svedoči o tome da ih je stvarao čovek, koji se jedan od drugoga razlikuje po rasi, klasi, jeziku, etnicitetu, ali koji svuda ima jednu ljudsku prirodu? Niko ne može razumeti osećanja, misli i verovanja jednog pojedinca, iz jedne kulture, ako ne razume čoveka. Pojedinačno i posebno ne može prethoditi opštem, a ono jednako svima jeste da je čovek jedino biće koje traga za odgovorom na pitanje *ko sam ja* u ovome svetu.

Da bi se pojmio, čovek neumorno nastoji da postavi granicu između sebe i onoga što nije. To čini kako bi utvrdio granice sopstvenoga bića. Tako on opravdanje za svoj život mora tražiti izvan sebe, svoga života, često i same prirode koja se daje kao nedovoljno pokretna i životna da bi poslužila kao središte sveta, jer čovek kao duhovno biće nadilazi prirodu i zauzima nad-prirodni svet: društvo i kulturu. Otuda čovekova potreba da *veruje*, da se time odvoji od svega drugoga što ga okružuje, da za svoju bit uspostavi ono što

1. Đuro Šušnjić, *Antropološki pristup religiji*, u Čedomir Čupić (ed.), *Politička antropologija - hrestomatija*, Čigoja štampa, Beograd, 2002, 306.

može da bude, mogućnost, da za svoju meru uspostavi boga, da njemu teži, sve vreme svestan da bogom ne može postati.²

Reći da je čovek verujuće biće, znači ustvrditi da sva religijska iskustva, motivi i svrhe imaju zajedničku nameru da uspostave odnos čoveka i boga, te mistične i *apsolutne* moći, pa sledi da je religija sistem simbola kojima čovek pridaje značenje iskustvu stečenom u odnosu sa apsolutnom moći. Ako se sličan religiozni način mišljenja, verovanja i ponašanja pojavljuje kao transkulturalni, znači da religiozna svest izvire u ljudskoj, a ne u društvenoj (kulturnoj) stvarnosti,³ odnosno da je bit vere nepromenljiv, samo se njena forma menja. Zato je čovek *verujuća životinja*.

Najveća ljudska revolucija, najveće smaknuće važećeg obrasca jeste antropološki obrt gde savremeni čovek sebe stavlja u središte svemira, zauzimajući mesto bogu koga *ubija*. Tako se jedno, posve grešno, biće ustoličuje vladarom sveta, gazeći sve što čovek *može* da postane. Iako opstaje kao biće vere i *animal symbolicum*, savremeni čovek pronalazi druge načine da sanja, da ostvari sebe kao drugost u odnosu na prirodu, da se poveže sa apsolutnim. Bog monoteističkih religija koji je pregazio stare bogove, biva doživljen kao predalek *razumnom* čoveku; taj čovek odbija da prizna koliko mu je bog (ili apsolutno) potreban, ali ne uviđa da sebi svakodnevno postavlja nove idole. Veruje se u pevača omiljene rok grupe, u omiljenog fudbalera, u profesiju, političara, mesto, predmet, a ne shvata se da se i time teži *mogućnosti*, onome za čim čovek žudi, čega se plaši, mističnom, neuhvatljivom, onome što čini osnovu svakog od mnogobrojnih savremenih identiteta - razlici između onoga što jesmo (možemo postati) i onoga što nismo (ne možemo postati).

U takvim okolnostima, gde čovek određuje sebe oko višestrukih identitetskih osa, crkve i verske zajednice zaostaju lutajući za *starim* vernikom, odbijajući da čovek može verovati na različite načine. Jedna *vera* se ispoljava u ogromnom broju oblika verskog života; i čovek današnjice je jednako kadar da stvori svet značenja koji se ne može potrošiti u vremenski i prostorno ograničenom svetu - naši simboli i dalje sadrže višak značenja kojim se iskoračuje u drugi svet višeg smisla. Bez obzira što univerzalne religije koje poznajemo smatraju da je religija mahom zamenjana idolatrijom, a čovek crkvu proglašava istorijskom tvorevinom, nijedan nivo napretka savremene nauke i tehnologije neće zaustaviti čoveka da dalje poduzima spoznaju sopstvenog unutaršnjeg sveta. Dokle god je tako, verske zajednice imaće priliku da sebe održe kao uticajne agense društvenog i kulturnog života.

2. Videti u Erich Rotacher, *Filozofska antropologija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.

3. Videti u Talkot Parsons, *Društva*, August Cesarec, Zagreb, 1988.

Iako je dogma, kako u hrišćanstvu, tako i u drugim religijama, skup suštinskih, nespornih i nepromenljivih principa čije prihvatanje predstavlja sam nužni preduslov *vere*,⁴ *dovesti breg Muhamedu* mora postati kredo i onih crkava i verskih zajednica koje ne nalaze Muhameda posebno dragim. Menjajući načine na koje se odnosi prema drugim ljudima, menjajući središte i esenciju sopstvenih društvenih tvorevina koje mu služe i koje ga oblikuju, čovek se udaljio od tradicionalnih oblika religijskog života. To posebno važi za društva koja su u proteklom veku iskusila više od jedne tranzicije, odnosno potpune transformacije društvenih, političkih, ekonomskih i vlasničkih i drugih relevantnih odnosa. Gde god su crkve igrale izrazito značajne uloge u društvu, pa i političkom sistemu, one su doživljavale marginalizaciju, ignorisanje, negaciju, pa i otvoreno nasilje svake vrste. Štaviše, religijski život društvenih grupa, opterećenih svim pomenutim radikalnim promenama, menja se skoro jednako kao i građana onih društava koja su se menjala postepeno i značajno mirnije. I na Zapadu i na Istoku, preko svih kontinenata, država i društava, crkve i verske zajednice moraju da ublaže stav da im se duguje pripadnost i posvećenost, deradikalizuju svoj jecaj za vremenima davno prošlim i priđu čoveku, koji možda više nego ikad pre vapi za utehom u neprekidno menjajućem svetu, sa drugačijeg paradigmatskog i diskurzivnog stanovišta.

Makar zvučalo kao oksimoron, dogme treba približiti masama, ako ne i prilagoditi istim. Prakse treba pojednostaviti da služe, a ne da opterećuju. Put treba otkriti, pružiti, pokazati, a ne skrivati od nedovoljno posvećenih i crkvama predanih. Društvo treba umiriti, ne deliti. Stvarnost treba prihvatiti, ne stvarati. Bog(ovi) treba da se vrate čoveku, pre nego se čovek ponovo okrene njima. Samo tako crkve i verske zajednice mogu da pretenduju na očuvanje/povraćaj ranijeg društvenog značaja i opstanak u neposrednoj budućnosti koja se čini vrlo maglovitom.

Konačno, ljudi će se, čak i u takvoj budućnosti, nadati izlasku iz svakolikih duhovnih, političkih i ekonomskih kriza koje svako vreme nosi u sebi. Nada jeste vesnik onoga što jednog dana možemo biti, pa samim tim glavni sadržaj duše, sadržaj vere. Gde je nada, tu je i vera, kaže filozof nade. Čovek će i dalje biti *moćnost*, jer se tu krije univerzalno u njegovoj prirodi. Svaki individuum je sposoban da prevaziđe sebe, da posegne ka bogu. Ljudi će upravo to i nastaviti da čine dokle god dele *ljudsku prirodu*, a crkve i verske zajednice moraju posegnuti ka *ljudskoj prirodi*, ka verujućoj supstanci u nama, a ne čekati da ljudi jednako traže njih kao i ono apsolutno. Crkva služi da posreduje između čoveka kakav jeste i kakav želi da bude, između ograničenog u njemu i nade da će dodirnuti neograničeno. Pa zašto ne pokušati to posredovanje i na Twitter-u?

4. Videti u Simon Blackburn, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.

Literatura:

- Blackburn, Simon, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.
- Čupić, Čedomir (ed.), *Politička antropologija - hrestomatija*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- Parsons, Talkot, *Društva*, August Cesarec, Zagreb, 1988.
- Rotacher, Erich, *Filozofska antropologija*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.

Modul: Budućnost države i društva

Marija Krunić

Crkve i verske zajednice u modernom društvu

Bilo da govorimo o paganskim narodima, narodima koji su bili politeistički ili sledbenicima različitih monoteističkih religija, religija je oduvek igrala veoma značajnu ulogu u životima pojedinaca. U prošlosti je bila razlog ratova, migracija, pomirenja, ono što razjedinjuje i okuplja, a tako je i danas. Za nas, kao društvene naučnike u najširem smislu reči, ključna su dva pitanja: zašto religijska verovanja i njihovi veroispovedni običaji zauzimaju tako značajno mesto u kulturi i društvu i zašto religije poprimaju tako raznolike oblike. Ali se na ovim stranicama nećemo baviti gorenavedenim pitanjima, već ćemo se koncentrisati na pokušaj analize položaja crkava i religijskih zajednica u modernom društvu.

S obzirom da živimo u veoma turbolentnim vremenima, gde smo svedoci sve ubrzanijeg procesa globalizacije koji dovodi do “smanjivanja prostora i vremena”, velikih korporacija koje drže konce svetske ekonomije u svojim rukama, sve većem naoružavanju država koje predstavljaju svetske sile, kao i procesu globalnog zagrevanja koji iz dana u dan postaje sve veća pretnja po svetsko stanovništvo, sigurnost i stabilnost su pojmovi na koje više ne možemo da računamo. U takvoj situaciji ljudi se okreću sebi, svojoj porodici i neretko religiji.

Sekularizacija je društveni proces utemeljen na pogledu na svet da treba potpuno razdvojiti sveto i svetovno, a uključuje i ekstremno stanovište da je religija nepotrebna. Sekularizacija usmerava društvo u pravcu potpunog odvajanja svetog i svetovnog, crkve i države, u krajnjem u pravcu oslobađanja, odnosno prevazilaženja religijskog mišljenja, prakse i ustanova. (Vukićević, 2008: 16) Sekularizacija je društvena promena koja nije vezana samo za fenomen religije, već se u savremenom društvu nastoji prikazati i kao vid njegove modernizacije. Međutim, evidentna je činjenica da značaj religije ne opada,

nego se čak uvećava u najrazvijenijim društvima, u društvima koja se modernizuju u najznačajnijim oblastima kulture, nauke, obrazovanja, tehnike i tehnologije. (Vukićević, 2008: 17)

Kako Sitarski piše, crkva je u našoj državi i društvu oduvek igrala značajnu ulogu jer od kako je 1219. godine dobila autokefalnost, a i pre toga, Srpska pravoslavna crkva nije bila samo verska, već je bila i politička organizacija. Srbija danas, kao i Državna zajednica Srbije i Crne Gore, kao i prethodne Jugoslavije, višenacionalna je i višekonfesionalna država. Tromeđa katolicizma, pravoslavlja i islama na ovom malom prostoru obogaćena je i prisustvom judaizma, kao i protestantizma. (Kuburić, 2010: 13) Tokom komunističkog režima, koji je u Srbiji vođen od 1945-1990., kada je uveden višepartijski sistem, crkva je bila pod kontrolom vlasti i njen uticaj je bio skoro nepostojeći. Revitalizacija religioznosti u Srbiji od pre dve decenije, bila je obeležena religijskim tradicionalizmom kao povratku veri predaka i reafirmaciji religije. (Radisavljević-Ćiparizović, 2011: 25) Slom komunizma otvorio je mogućnost ponovnog uspostavljanja partijskog pluralizma, ali i mogućnost ulaska zemalja komandno-planske privrede u ono što su do tada bile zapadnoevropske organizacije. Mnogi su ovu mogućnost videli kao primamljivu, ali takođe i kao preteću jer u današnjoj Evropi postoji tendencija da se stekne nezavisnost od svih sila koje postoje izvan sveta ljudi i, posebno, da se oslobodi zavisnosti od boga i da se živi "kao da bog ne postoji" i u individualnom i u društvenom životu. (Ramet, 2007: 48).

Crkva danas postoji i živi u potpuno drugačijim kulturnim i društvenim okolnostima, nego što je to bilo pre nekoliko vekova. To na prvom mestu znači da je, skoro u svim zemljama u kojima postoji, lišena političke i ekonomske moći što je podstiče da pronalazi nove načine svoje službe svetu. Društva u kojima su hrišćani većinski zastupljeni, što voljno, što nevoljno, prihvataju političke, obrazovne, kulturne, tehnološke i moralne modele i vrednosti koje je iznedrila zapadna civilizacija. Takođe treba imati na umu da crkva vremenom menja neke svoje postupke prema društvu koje se, i samo, iz dana u dan menja, što zahtev za praćenjem društvenog razvoja čini još težim. "Pitanje je i teologije da li crkva treba da prati društvo ili da mu pruža otpor ili da ga, možda, ignoriše." (Vukomanović, Krajčinović, 2000: 19)

Pod sekularizmom se podrazumeva princip odvajanja institucija vlasti i onih koji predstavljaju državu od religijskih institucija. Oblast vere proterana je u sferu „privatnog“ i „subjektivnog“ i kao takva ona jeste izbor pojedinca, ali gde je granica između ove dve sfere i kako se u njih danas uklapaju verske i religijske organizacije? S druge strane, svedoci

smo procesa cvetanja alternativnih religija, nastajanja novih denominacija. One su manje zahtevne, jednostavnije i prihvatljivije i zbog toga često opredeljivanje za njih predstavlja odgovor na ljudsko stanje i način života u XXI veku. Međutim, možemo se zapitati postoji li još jedan, mnogo važniji, razlog njihovog bujanja i može li to biti nedovoljna spremnost crkava da preispitaju svoje stavove koji su, pripadnicima koji možda žele drugačije iskustvo verskog života, previše kruti i uski.

Bez obzira na to što mi svi dobro znamo da je evropska kultura u velikoj meri formirana na hrišćanskim vrednostima, svedoci smo jednog obrnutog procesa koji obležava današnjicu. Savremena sekularizovana kultura hoće jedno „čišćenje“ evropskog kulturnog kruga od njegovih hrišćanskih elemenata. U pogledu religioznosti stanovništva Srbije ima razlika prema nacionalnom sastavu, polu, mestu i regionu stanovanja, obrazovanju, generacijskoj i partijskoj pripadnosti, itd. Trend teizacije sredinom devedesetih u odnosu na masovnu ateizaciju i proces sekularizacije u osamdesetim godinama i revitalizacija religijsko-crkvenog kompleksa nalaze se u delovanju seta činilaca, među kojima su, u našem slučaju, dominantni društvena kriza i potreba prisvajanja novih kulturnih obrazaca i ideja. (Vukomanović, Krajčinović, 2000: 29) Činjenica je da su ovo znaci približavanja religiji i crkvi, a da je veza građana sa njima dugo vremena bila vrlo labava i nekontinuirana.

Postavlja se pitanje kakav stav zauzima crkva danas pred kulturom u kojoj se nalazi? Kako reagovati na sve, gorepomenute, procese? Kako ih tumačiti i, možda, odgovoriti na njih? Kako Vukašinović kaže, da bi se njena reč zaista čula, crkva mora pažljivo da osluškuje znakove vremena i da iskorači iz dosadašnjih institucionalnih okvira. Bez sumnje isto važi i za različite religijske grupacije koje sa njom dele isti prostor i vreme. Mogli bismo reći da je traženje novih formi i oblika koji više odgovaraju savremenom čoveku i njegovom pogledu na svet, koji je zasnovan na tzv. pluralnom znanju i neprihvatanju apsolutnih istina, jedan od elemenata odgovora na mnogobrojna pitanja. Danas mora postojati ozbiljna rešenost da se uđe u iskren dijalog između društva i crkve, koji će dovesti do njihovog međusobnog suživota. Naravno, uvek ćemo se moći zapitati kada kompromis i dogovor to prestaju da budu, a postaju sopstveno gubljenje i utopljanje u onom drugom.

Kao što je već poznato, okom istorije religija i politika su, budući i same veoma važne, složene i široke oblasti društvenog života, stupale jedna sa drugom u niz različitih uzajamnih odnosa (Sitarski); oni su se kretali od potpunog stapanja i simbioze do oštrog sukoba, nekada i sa pokušajima uništenja one druge strane, bilo da je reč o potpunoj odvojenosti

države od crkve, modelu državne vere ili crkve ili modelu kooperative odvojenosti države od crkve. Odvojenost države i crkve je zapravo odvojenost njihovih kompetencija, naime autonomnih nadležnosti; a odvojenost kompetencija nije prepreka, nego treba da bude za kooperaciju. Država i crkva su upućene na međusobnu saradnju prosto zbog toga što postoje zajednički javni interesi države i crkve, zbog toga što su državljani i vernici jedni, te isti ljudi imaju slobode i prava koje je država dužna da jemči, a među kojima verskoj slobodi i pravu pripada uzvišeno mesto, piše Prof. Pravoslavnog bogoslovskog fakulteta u Beogradu dr Bogoljub Šijaković.. Mžzda bi neko pomislio da je demokratija onaj oblik vlasti koji najviše odgovara hrišćanstvu: ipak je moderna demokratija nastala u svetu koji je fundamentalno bio oblikovan zapadnjačkim hrišćanstvom, pogotovo protestantizmom koji je promovisao političku kulturu u kojoj važnu ulogu igraju individualizam, tolerancija, idejni pluralizam i civilno udruživanje, za razliku od islama koji, prema nekim autorima (Vlas, Gherghina), zbog svojih karakteristika, poput intelektualnog konformizma i nekritičkoj poslušnosti vlasti, ne odgovara demokratiji. Mogli bismo zaključiti da ne postoji političko uređenje koje prirodno, kao takvo, „pristaje“ crkvi. Ono čemu bi trebalo težiti jeste uzajamno poštovanje sfere politike i religije i njihova saradnja, jer im se domen u velikoj meri preklapa. Obe bi trebalo da teže otvaranju svojih čvrstih institucionalnih okvira i kooperaciji.

U procesu zbližavanju crkve i verskih zajednica, s jedne strane, i države i društva, s druge, važnu ulogu igraju akteri koji sami ne pretenduju na bilo kakav oblik vlasti, pre svega NVO sektor, kulturne i civilne organizacije i sl. Ovaj akter može poslužiti kao posrednik, biti u tešnjoj ili labavijoj, formalnoj ili faktičkoj vezi sa pojedinim strankama, drugim političkim akterima, ali i sa crkvom i verskim zajednicama, nastupajući pred vlastima, članovima društva, ali i ostalim akterima na makro, meco i mikro nivou, koristeći svoj socijalni kapital i autoritet za buđenje svesti o neophodnosti saradnje i sapostojanja crkve i verskih zajednica i modernog društva.

Za kraj bismo mogli zaključiti da će u budućnosti pitanje opstanka crkve i verskih zajednica u modernom društvu biti sve važnije. Mogući scenariji razvoja situacije su brojni i teško je pretpostaviti kako će se situacija na ovom planu odvijati, ali bismo se mogli složiti da bi bilo idealno kada bi se dešavanja na ovom polju civilizacije razvijala tako da unapredi odnose između građanskog društva i crkve na radost crkve i sa ciljem bržeg civilizacijskog razvoja celokupnog društva.

Istorijski i strukturalni odnos države i crkve - pitanje je koliko tradicionalno toliko i moderno, tema je koliko prošlosti toliko i budućnosti, i to naročito u Evropi. Pitanje budućnosti crkve i verskih zajednica će u sledećim decenijama biti od velikog značaja, pogotovu s obzirom na intenzivirane tokove globalizacije i velikog otuđenja savremenog čoveka u svetu u kome živimo.

IDENTITET NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Modul: Budućnost države i društva

Jelena Šapić

Identitet na društvenim mrežama – šta smo mi Fejsbuku i šta je Fejsbuk nama?

It's free and always will be.

Proučavanje društva, aktera i njihovih akcija dobilo je novu dimenziju sa razvojem Interneta i učešćem velikog broja pojedinaca na društvenim mrežama. Virtuelni prostor postaje naseljen različitim identitetima i sadržajima. Kroz ispunjavanje struktura na Internetu, akteri na sebe preuzimaju nove društvene uloge (npr. tviteraš, blogger). Govoreći o društvenim mrežama, osnovni zahtevi za uključenje u dalju interakciju su zajednički imenitelj ovih projekata. Za otvaranje naloga i kreiranje svojih profila u skladu sa preferencijama korisnika neophodno je ispuniti obrazac koji sadrži osnovna pitanja o pojedincu i zahteva važeću imejl adresu. Šta je ono što jednu društvenu mrežu čini privlačnijom od ostalih? Zašto je Fejsbuk (eng. Facebook) postao najpopularnija platforma danas? Sa druge strane, kako je on kao mreža sa najviše korisnika uticao na svakodnevne živote ljudi i oblikovao prostor Interneta? Koristeći socijalkonstruktivizam i teoriju Georg Zimela, nastojaću da u eseju ponudim odgovore na gore postavljena pitanja.

U septembru 2012. godine Fejsbuk je brojao više od milijardu aktivnih korisnika. U poređenju sa njim, Majspejs (eng. Myspace) je ostao na 25 miliona korisnika iako je godinu dana ranije pokrenut. Razlog zbog kojeg smatram da je Fejsbuk postigao (naj) veći broj korisnika jeste identitetski neutralna osnova. Ukoliko zanemarimo predistoriju Fejsbuka i rane Zuberbergove radove u elektronskom polju povezivanja pojedinaca, Fejsbuk danas ne zahteva pripadnost tačno određenom identitetu ili pak veće vrednovanje jednog od drugih identiteta kako bi se postao član ili članica Fejsbuk zajednice. Nasuprot ovakvoj politici, stoje društvene mreže poput Blek Plenet (eng. BlackPlanet), Kvir Sisters (eng. QueerSisters), Eiža Avenju (eng. AsiaAvenue) koje već svojim nazivom sugerišu

pripadnost određenoj grupi. Fejsbuk primarno nije određen ni kroz preferencijalne identitete korisnika. U slučaju da su ljubitelji muzike, telefona, filmova ili putovanja, mogu se izraziti nakon kreiranja svog naloga. Svakoj individui je dato pravo da odluči koju vrstu informacija o sebi će podeliti sa drugima, na koji način će odigrati novu društvenu ulogu i pomoću kojih sredstava.

Jedini uslov za pristup Fejsbuku, koji može imati posredne veze sa identitetom, odnosi se na godine starosti. Iako se ovo pravilo krši, prema zvaničnoj politici Fejsbuka osobama mlađim od trinaest godina nije dozvoljen pristup. Nesledeći državne politike o granicama za odgovorno učešće u javnom prostoru, Fejsbuk je napravio iskorak. Tako je trinaestogodišnjacima data mogućnost da aktivno učestvuju u virtuelnoj javnoj sferi. Pitanje odgovornosti, posebno u vremenu kada ravan naše prošlosti se izjednačava sa ravni sadašnjosti, dakako postaje složenije i zahteva rekonceptualizaciju.

Povezivanje na Fejsbuku nije ništa drugo do asocijacije na sopstveni identitet. Kretajući od nezahtevanog identitetskog zaleđa, Fejsbuk nudi niz mogućnosti za njegovu konstrukciju i manifestaciju kroz spektre objektivne i individualne kulture. Korisnicima stoje na raspolaganju individualne opcije i mogućnosti uključivanja u kolektivne, šire identitete. U odeljku o ličnim podacima, ostavljeno je na izjašnjavanje o polu, nacionalnoj, verskoj, političkoj ili seksualnoj pripadnosti. Ove opcije referiraju ka tradicionalnim identitetskim formama. Sa druge strane, opredeljivanjem za uključivanje u grupe ili tzv. lajkovanjem stranica muzičkih bendova, autora, organizacija i pokreta, korisnici dobijaju mogućnost da postanu deo novih kolektivnih identiteta. Iako su fanovi muzičkih bendova ili poštovaoci određenog umetničkog pravca postojali pre Interneta, novo je njihova vidljivost putem ovakvog umrežavanja. U nekim slučajevima postoji raskorak između tzv. onlajn (eng. online) i oflajn (eng. offline) identiteta. Neko na Fejsbuku može biti deo kolektivnog identiteta npr. okupljenog oko ljubitelja Bergamanovih filmova iako nije pogledao nijedan njegov film. Ovo nas dovodi do Zimelove postavke o laži. Prema njemu, laž je forma interakcije u kojoj osoba namerno prikriva istinu od drugih zarad asocijacije, odnosno povezivanja sa drugima.

Povezivanje sa drugim pojedincima nije jedino povezivanje koje se odvija na Fejsbuku. Nudeći opciju povezivanja sa drugim sajtovima ili društvenim mrežama, pojedinac se povezuje na još jednom strukturalnom nivou.

Drugo pitanje postavljeno u uvodu odnosi se na uticaj Fejsbuka na naše svakodnevne živote. Jedan od takvih uticaja ispoljava se prostorno. Naime, paralelno sa osvajanjem

sajber prostora, korisnici društvenih mreža osvajaju stare prostore na novi način. Kako bi ostali umreženi i u toku sa dešavanjima van svog stana i radnog prostora, biblioteke i kafići sa internet konekcijom bivaju preoblikovani. Svrha odlaska nije više samo iznajmljivanje knjiga ili časkanje sa prijateljima, već pristup Fejsbuku i drugim društvenim mrežama. Drugi uticaj Fejsbuka vidljiv je u jeziku. Termini koji označavaju određene procese i radnje na Fejsbuku prelili su se u svakodnevni jezik. Reči poput lajkovati, hompeidž, profilna i kaver slika, četovati, čekirati, čekinovati se, fejsbukovati se, šerovati, samo su neki od upliva. Svakodnevno iskustvo se konstruiše i rekonstruiše jezičkim razmenama koje se, kako smo videli, sve više razvijaju pod uticajem Internet sajtova. Naposljetku, opcija lajk (eng. Like) je jedna od inovacija koje je Fejsbuk doneo. Lajk je afirmativna opcija koja štedi vreme učesnika društvene mreže. Ne zahteva se da se objasni razlog „svidanja” određenog sadržaja. Mišljenje i argumentovanje time bivaju marginalizovani. Dodatna stvar koja postaje problematična jeste lajkovanje sadržaja o nečijem gubitku ili smrti.

Na Internetu postoji veliki broj informacija, interakcija i učesnika. Fejsbuk je ponudio strukturiranu sliku interakcija i tipova učesnika u njima ostavljajući korisnicima da stvaraju uslove koje ih ograničavaju. Diskurs Fejsbuka pokreće brojne nedoumice i strahovanja. U borbi za identitet, on može biti mač sa dve oštrice. Od korisnika zavisi ishod. Uzimajući u obzir karakter i dugotrajnost podataka ostavljenih na Fejsbuku, umesto današnjeg slogana *It's free and always will be* prikladniji slogan bi bio *It's your book and always will be*.

Modul: Budućnost države i društva

Jovana Panić

Identitet na društvenim mrežama

Tema ovog rada je identitet na društvenim mrežama, sa posebnim osvrtom na uticaj Fejsbuka na živote ljudi. Autorka iznosi svoje mišljenje o načinima na koje ljudi koriste Fejsbuk, kao i o tome koliko dopuštaju da Fejsbuk utiče na njihov stvarni svet.

Društvene mreže se razvijaju paralelno sa razvitkom tehnologije. One su posledica dostupnosti proizvoda poput računara, tableta i pametnih telefona, kao i posledica dostupnosti interneta. U grupi socijalnih mreža postoje one koje su fokusirane na razvoj karijere, zapošljavanje i umrežavanje ljudi iste profesije poput LinkedIn-a. Postoje one na kojima samo možete deliti svoje fotografije u promenjenom obliku kao što je Instagram. A tu su i one gde se povezujete sa ljudima koje najčeće ni ne znate, a ne spaja vas profesija ili ljubav prema fotografiji. To su Tviter (Twitter) i Fejsbuk (Facebook), mada je Fejsbuk popularniji za društvo Srbije.

Fejsbuk je nastao 2003. godine kao mreža Fejsmeš. Osnovala ga je grupa studenata sa Harvarda, od kojih je najpoznatiji Mark Zakerberg. On je osnovan kao mreža koju je trebalo da koriste samo studenti Harvarda da bi komentarisali fotografije svojih kolega. Budući da je u prva četiri sata imao 450 posetilaca i preko 22.000 pregleda osnivači su se odlučili da ovu mrežu dalje razvijaju i proširuju da ostale univerzitete da bi se sve završilo umrežavanjem na globalnom nivou čime je Fejsbuk postao najpoznatija socijalna mreža a svoje osnivače učinio milionerima. Po nekim podacima na svetu postoji oko 900 miliona korisnika Fejsbuka. Najveći procenat njih su stanovnici SAD-a koji čine 49,9%, dok Evropljana ima oko 28,5%.⁵

Danas je retkost čuti da neko nema profil na Fejsbuku (u pitanju je mlađa populacija, odnosno ljudi ispod 30 godina, mada je sve veći broj starijih osoba koje imaju naloge

5. Podaci preuzeti sa <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>, poslednji put posećeno 20.12.2012.

na Fejsbuku). Zbog toga se s pravom postavlja pitanja kakvi smo mi sada, kako Fejsbuk utiče na naš život u realnosti, a kako mi sebe predstavljamo u virtuelnom svetu.

Fejsbuk u mnogome olakšava naše živote. On nam nudi mogućnost besplatnog povezivanja i umrežavanja sa ljudima koji se nalaze daleko od nas, u drugom gradu, državi ili na drugom kontinentu, ali i sa ljudima kojima smo svakodnevno okruženi. Iz primera autorke, Fejsbuk se češće koristi za komunikaciju sa ljudima sa kojima smo u svakodnevnom kontaktu. Na Fejsbuku se možemo povezati i sa većom grupom ljudi u isto vreme, možemo formirati nekakve grupe, fan stranice koje „lajkujemo“, možemo ćaskati odnosno „četovati“ sa više svojih prijatelja. Ova mreža danas predstavlja dobar kanal za brzo širenje informacija. Pa tako neku vest možemo da delimo sa svojim prijateljima, možemo postavljati statute ili organizovati događaje, odnosno u virtuelnom svetu šaljemo pozivnice za događaj u stvarnosti. I sve to radimo besplatno. Lista mogućnosti koje nam nudi Fejsbuk je neverovatno dugačka, ali nažalost, ne koristi se na pravi način. Ovaj vid socijalne mreže najčešće se koristi za objavljivanje fotografija koje su neretko neukusne (devojke ispred ogledala, neprikladno (ne)odevene). Takođe, česti su primeri u kojima je Fejsbuk korišćen kao sredstvo za upućivanje pretnji.⁶ A poznat je i primer mladića koji je preko Fejsbuka objavio razloge ubistva svoje devojke.⁷ Danas je veoma teško razdvojiti virtuelno bivstvovanje od realnosti, pa tako svoje profile uređujemo da oslikavaju naše trenutno raspoloženje. Biramo svoje profil fotografije u zavisnosti od toga kako se osećamo, delimo muziku koja nas najbolje opisuje u tom trenutku. U isto vreme, na ovaj način i mi sami određujemo izgled Fejsbuka kao celine.

Fejsbuk stalno unapređuje mogućnosti koje nudi i tako određuje šablon po kome ćemo se ponašati na ovoj društvenoj mreži. Fejsbuk iz 2004. ima malo sličnosti sa Fejsbukom u 2012. godini. Jedne od najvećih promena su u politici privatnosti, pa danas u slučajevima kada to posebno ne odredimo, svako može da vidi naš profil. Ovo veoma često koriste poslodavci kada žele da provere svog sadašnjeg ili budućeg zaposlenog. Na taj način naše ponašanje onlajn utiče na naš život oflajn.

Bitno je naglasiti da to ko smo na Fejsbuku određujemo mi sami. Internet, pa tako i Fejsbuk, nam omogućava da budemo i ono što zapravo nismo i zbog toga nikada nismo sigurni da se sa druge strane nalazi osoba kakvom se predstavlja da je. Grupa istraživača sa Univerziteta u Teksasu sprovela je istraživanje u kojima je upoređivala Fejsbuk profile studenata sa njihovom predstavom o idealnoj i realnoj ličnosti. Rezultati

6. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=09&dd=10&nav_category=206&nav_id=457732, poslednji put posećen 20.12.2012.

7. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:405916-Uhapsen-ubica-manekenke>, poslednji put posećen 20.12.2012.

su, zapravo, bili iznenađujući, jer su pokazali da su ljudi u najvećem broju slučajeva na Fejsbuku sebe predstavljali onakvima kakvi zaista jesu.⁸ Međutim, autorka je mišljenja da ovo istraživanje treba uzeti sa rezervom, budući da postoji veliki broj ljudi koji se kriju iza tuđih profila i kao takvi predstavljaju potencijalnu opasnost. Fejsbuk nam nudi mogućnost da „prihvatimo zahtev za prijateljstvo“ i zbog toga smo i sami odgovorni za svoju bezbednost na Internetu. Iako se smatra da Fejsbuk koristimo uglavnom za povezivanje sa ljudima koje poznajemo, autorka veruje da je nemali broj onih koji se umrežavaju i sa nepoznatim ljudima, a ono što problem dodatno usložnjava je činjenica da su takvom ponašanju podložne mlađe osobe, najčešće maloletna lica. Na taj način Fejsbuk utiče i na promenu u odnosima dete-roditelj, budući roditelji moraju dodatno kontrolisati svoju decu da bi ih zaštitili od potencijalnih opasnosti koje sa sobom nosi Internet.

Fejsbuk utiče i na naš način govora i jezički stil koji koristimo. Danas većinu stvari lajkujemo, šerujemo, apdejtujemo, odnosno koristimo anglicizme koje smo preuzeli upravo sa društvenih mreža. Tako da Fejsbuk i ostale društvene mreže ostvaruju uticaj na svaki faktor socijalizacije, porodicu, naše okruženje odnosno vršnjake i medije. Stoga je i logično očekivati da će se generacije koje dolaze, one koje su oblikovane pod uticajem društvenih mreža znatno razlikovati od današnjih generacija.

Autorka je mišljenja da veliki uticaj vrši i Tviter, koji u našem društvu postaje sve popularniji, ali da će Fejsbuk još dugo biti najdominantnija društvena mreža.

Kao što je autorka iznela u ovom radu, lista mogućnosti koje nudi Fejsbuk je veoma dugačka. On sa sobom nosi i određene opasnosti, ali ono što na kraju presuđuje o našem identitetu na Fejsbuku je autonomija volje. Naši profili će biti ono što mi želimo da budu, a u svakom trenutku nalazićemo se pred izborom da li da iz ove društvene mreže izvučemo samo korist ili ne.

8. Više na

http://www.utexas.edu/news/2009/12/01/facebook_psychology/,

poslednji put posećen 21.12.2012.

Literatura:

- http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=09&dd=10&nav_category=206&nav_id=457732, poslednji put posećen 20.12.2012.
- <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:405916-Uhapsen-ubica-manekenke>, poslednji put posećen 20.12.2012.
- Više na http://www.utexas.edu/news/2009/12/01/facebook_psychology/, poslednji put posećen 21.12.2012.
- Podaci preuzeti sa <http://www.internetworldstats.com/facebook.htm>, poslednji put posećeno 20.12.2012.

KOMPARATIVNE PREDNOSTI
EKONOMIJE SRBIJE UKOLIKO JE
ZASNOVANA NA ODRŽIVOM RAZVOJU

Modul: Budućnost socio-ekonomskog razvoja

Jovana Stanković

Komparativne prednosti ekonomije Srbije ukoliko je zasnovana na održivom razvoju

U današnje vreme nije strano da su pogledi zemalja uglavnom usmereni ka kratkoročnim parametrima (smanjenju stope nezaposlenosti, kontroli inflacije), sto ne čudi s obzirom da su na taj način rezultati najpre vidljivi. Međutim, od kraja šezdesetih godina počinje da raste interesovanje za održivost ekonomskog razvoja na duži rok. U osnovi ovog koncepta je briga za probleme prirodnog okruženja (zagađivanje životne sredine, preterana eksploatacija prirodnih resursa).

Termin održivi razvoj ulazi u upotrebu 1987. godine u Izveštaju Brundtland komisije (Svetske komisije za okruženje i razvoj), gde se održiv razvoj definiše kao “razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih, bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da podmire njihove vlastite potrebe”. Dakle, ono što je u centru interesovanja su ljudi i njihovo blagostanje, kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti.

Juna 1992. godine na Konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju u Rio de Ženeiru formirana je Komisija za održiv razvoj, koja je deset godina kasnije, avgusta 2002. godine organizovala Svetski samit o održivom razvoju u Johanesburgu. Tom prilikom do izražaja dolazi međuzavisnost 3 ključna aspekta održivog razvoja- ekonomski, socijalni i ekološki. Sada možemo malo proširiti objašnjenje održivog razvoja i možemo reći da on teži da ograniči sve vrste dugova koje sadašnja generacija ostavlja u nasleđe budućim generacijama (finansijske - zaduženost, socijalne - siromaštvo, socijalna isključenost i ekološke dugove). Ukoliko su aktivnosti, čiji troškovi padaju na teret budućih generacija, neizbežni, naredne generacije se moraju obešteti za te troškove.

Ono što je veoma bitno da shvatimo o održivom razvoju, pre nego krenemo i korak dalje, je da je taj koncept usmeren na zadovoljavanje potreba ljudi (uključujući sve tri pomenute vrste potreba), a ne na postizanje ekonomskog rasta. Međutim, to ne znači

da je ovaj koncept protiv rasta. Problem ne predstavlja rast sam po sebi, već kvalitet istog posmatran sa ekološkog, socijalnog i ekonomskog stanovišta. To znači da je ključna vrednost, zapravo, kvalitet ekonomskog rasta. Dakle, ekonomski rast je veoma važan, ali nije svaki rast dobar i po svaku cenu.

Srbija spada u grupu malih privreda, sa srednjim nivoom dohotka po glavi stanovnika. Dugoročno održiv rast ovakvih privreda se zasniva na njihovom uključivanju na međunarodno tržište, sa posebnim naglaskom na rast izvoza. Da bi se to postiglo, ključan je zateknut kvalitet poslovnog ambijenta, politička stabilnost, kvalitet infrastrukture, obučenost radne snage itd. Svi ti faktori zajedno pomažu da se jedna zemlja diferencira kao manje ili više konkurentna. Ako imamo na umu da je cilj Republike Srbije da postane članica EU, moramo biti svesni da će samo one kompanije koje budu imale konkurentsku prednost moći da opstanu na zajedničkom evropskom tržištu, pogotovo imajući u vidu krizu kojoj se kraj još uvek ne vidi.

S obzirom da je povećanje konkurentnosti preduslov za održivi razvoj, mi prvo moramo znati šta su naše konkurentske prednosti, a šta su nam slabosti, da bismo mogli da nađemo način da jedne poboljšamo, a druge preokrenemo u našu korist. Izvršena su istraživanja u koja su uključena 139 zemalja, a mi se prema Izveštaju globalne konkurentnosti nalazimo na, ne pohvalnom, 96. mestu.

Godine tranzicije ostavile su posledice na državu, što je vodilo visokom nivou korupcije, nedovoljno razvijenoj infrastrukturi, preduzećima u kojima nije izvršeno restrukturiranje itd. Kao posledica svemu tome imamo nisku stopu konkurentnosti. Ostali parametri po kojima se takođe loše kotiramo su loša antimonopolska politika, nedovoljna zaštita prava svojine, nedovoljna saradnja između poslodavaca i zaposlenih, odliv mozgova i nesposobnost kompanija da usvajaju nove tehnologije. Dakle, najveće slabosti su u oblasti efikasnosti institucija i efikasnosti tržišta dobara. Po svim ovim parametrima zauzimamo ispod 120. mesta. Čak i parametar kojim se vrlo često zavaravamo da imamo konkurentsku prednost zahvaljujući stepenu obrazovanja radne snage, izveštaj zapravo pokazuje da smo i u toj oblasti ispod proseka regiona.

Pogledavši ovu statistiku, naša Vlada je 2008. godine formirala Nacionalni savet za konkurentnost, na čiji predlog je Vlada usvojila 38 mera za unapređenje konkurentnosti 2010. godine. Elementi koji u kratkom roku mogu da povećaju konkurentnost: unapređenje kvaliteta infrastrukture (izgradnju Koridora X privesti kraju, poboljšanje regionalne mreže puteva, povećanje prosečne brzine na železničkom Koridoru X), povećanje efikasnosti

državnih institucija (borba protiv kriminala i korupcije, ukidanje nekih administrativnih procedura), povećanje efikasnosti tržišta dobara (borba protiv monopola), poboljšanje kvaliteta i investicija i razvoj ljudskog kapitala (nedostatak između kvalifikacija radne snage i potreba na tržištu rada, između ulaganja u obrazovni sistem i rezultata koje on daje, tehnološka neopremljenost škola, nizak stepen investicija u obrazovanje). Sve ovo doprineće tome da naša zemlja postane transportni centar u ovom delu Evrope, povećanju konkurentnosti na makro nivou ali i samih preduzeća, porastu investicija, zaposlenih, poboljšanju standarda i povećanju izdvajanja za nauku i tehnološki razvoj, respektivno. Primenom ovih mera procenjeno je da bi se rang naše države podigao sa 96. mesta na 66. mesto do 2014. godine.

Ako pogledamo ovu statistiku i očekivanja od implementacije raznih mera, shvatićemo da što pre moramo krenuti putem nekih drugih, danas uspešnijih država, na primer Česke, koja je izvođenjem svojih konkurentskih prednosti u prvi plan i smanjivanjem svojih konkurentskih slabosti i prevođenjem istih u prednosti uspela da ispliva i danas bude država koja beleži stalan trgovinski suficit od 2005, koja štedi 50% više od proseka članica EU i koja beleži i druge zaista izvanredne rezultate.

Literatura:

- Devetaković, Stevan; Jovanović Gavrilović, Biljana; Rikalović, Gojko, Nacionalna ekonomija, Čugura print: Beograd, 2009.
- Putokaz ka održivom razvoju – Nacionalna strategija održivog razvoja, Dosije studio: Beograd.

PERSPEKTIVE ZELENE EKONOMIJE U SRBIJI

Modul: Budućnost socio- ekonomskog razvoja

Andrej Stefanović

Perspektive zelene ekonomije u Srbiji

Održivi razvoj je danas jedan od najraspostranjenijih koncepata i ideja, kako u društvenim, tako i u prirodnim naukama. Održivi razvoj je „jedan od osnovnih koncepata ekonomike prirodnih resursa i životne sredine“ i „ovom konceptu danas pripada centralno mesto u razmatranju dugoročne perspektive opstanka i napretka čovečanstva“, te se on javlja kao „suštinski preduslov, tako i kao krajnji cilj efikasne organizacije brojnih ljudskih aktivnosti na Zemlji“ (Pešić, 2002: 4). Uprkos tome što je koncept održivog razvoja na popularnosti dobio tek poslednjih nekoliko decenija, ipak on svakako nije nov u nauci, jer su o njemu govorili još i Adam Smit, Dejvid Rikardo i Tomas Maltus u klasičnoj političkoj ekonomiji kada su ispitivali probleme ograničenosti prirodnih resursa i demografskog rasta. Međutim, održivi razvoj je donekle bio zaboravljen u neoklasičnoj teoriji koja se pojavila u prvoj polovini XX veka, koja je nudila jednu optimističnu viziju budućnosti, zasnovanoj na naučno- tehnološkom progresu. Teorijsko izbegavanje koncepta i problema održivog razvoja je bilo podupreto u praksi sa decenijama brzog i neprekidnog ekonomskog rasta koje se desilo po završetku II svetskog rata.

Promene se dešavaju tokom šezdesetih i sedamdesetih godina. Neprekidni ekonomski rast je bio okončan sa pojavom jednog novog ekonomskog fenomena- stagflacije, odnosno istovremenog porasta inflacije i nezaposlenosti. Takođe, polako se dolazi do saznanja da neograničeni inudstrijski rast ne može da protekne bez negativnih efekata po životnu sredinu. Jedan od takvih slučajeva je bilo smanjenje proizvodnje u drvnoj industriji u Norveškoj tokom šezdesetih godina, što je, kako je kasnije utvrđeno, bila posledica kiselih kiša koje su nastale usled emisije industrijskih zagađenja u drugim zemljama, pre svega u Velikoj Britaniji. Osim što je podignuta svest o korelaciji između industrijskog rasta i aktivnosti i životne sredine, takođe uvidelo se da je problem zaštite životne sredine jedan

međunarodni problem koji ne može da bude ograničen na pojedinačnu zemlju. U otprilike ovo vreme javljaju se proboji na teorijskom nivou sa razvojem ekonomike životne sredine, što se posebno duguje knjizi Nikolasa Georgeskua- Rogena „Zakon entropije i ekonomski proces“.

Ovakav proboj u teoriji i praksi je doveo do održavanja prvih međunarodnih konferencija o održivom razvoju i potrebi zaštite životne sredine: najpre 1972. Konferencija UN o životnoj sredini u Stokholmu, što je nastavljeno osnivanjem Međunarodne unije za zaštitu prirode i Svetske komisije za zaštitu životne sredine i razvoj (Bruntland komisija) tokom osamdesetih, do Konferencije UN o životnoj sredini i razvoju koja je održana u Rio de Žaneiru 1992, Svetskog samita o održivom razvoju u Johanesburgu 2002. i Konferencije u Kopenhagenu 2009. godine. Na pojedinim od ovih samita su usvojene neka bitna međunarodna dokumenta za zaštitu životne sredine kojima su se države potpisnice obavezale da će smanjivati emisiju štetnih gasova i da će raditi na promociji i razvoju zelene ekonomije. Iako postoje rasprave o definiciji i određenju održivog razvoja, ipak mi možemo da prihvatimo da održivi razvoj podrazumeva, kako navodi Robert Solou, komponentu međugeneracijske ravnopravnosti u uživanju prirodnih dobara, te da predstavlja onaj razvoj „koji zadovoljava sadašnje potrebe, ne ugrožavajući mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (Pešić, 2002: 13), kao što je istaknuto u konačnom izveštaju Brutlandove komisije iz 1987. godine.

Uobičajeno je prihvaćeno da je održivi razvoj jedan holistički koncept zasnovan na tri stuba: društvu ili socijalnoj komponenti, ekonomiji i životnoj sredini ili ekološkoj komponenti. Ekonomija zasnovana na održivom razvoju se, s obzirom na ugrađenu brigu o životnoj sredini i rastu koji je socijalno osetljiv, naziva zelenom ekonomijom. Prema definiciji programa UN za zaštitu životne sredine (UNEP), zelena ekonomija predstavlja ekonomiju čiji rezultati dovode do poboljšanja ljudskog blagostanja i socijalne jednakosti, dok značajno smanjuje rizike po životnu sredinu. Naravno, zelena ekonomija nikako ne ugrožava ekonomski rast, već predstavlja novi generator rasta, zaposlenosti, standarda i blagostanja, te i radna grupa za zelenu ekonomiju Međunarodne trgovinske komore u svojoj definiciji zelene ekonomije navodi da tu dolazi do spajanja i zajedničkog funkcionisanja ekonomskog rasta i ekološke odgovornosti. Zbog toga se u novije vreme sve više čuje naziv zeleni, ekološki rast. Dokaz da se radi o jednoj profitabilnoj indutriji se može naći u podatku da je u poslednjih nekoliko godina tržište ekoloških proizvoda već dostiglo cifru od bilion dolara. Jednostavno rečeno, zelena ekonomija je ona ekonomija koja poštuje i čoveka i prirodu.

Od oktobarskih promena predstavnici vlasti, najpre Jugoslavije, pa potom Srbije i Crne Gore i na kraju Srbije, su učestvovali na različitim evropskim i svetskim konferencijama o održivom razvoju i zelenoj ekonomiji. Mnogi predstavnici vlasti su uvideli značaj i šansu koju su ova pitanja imala za našu zemlju. Međutim, Srbija je, kao i u mnogim drugim oblastima, kasnila u prihvatanju i implementaciji međunarodnih obaveza u oblastima zaštite životne sredine, održivog razvoja i prilagođavanja ekonomije i društva ovim novinama. Okvirna konvencija UN o klimatskim promenama je ratifikovana tek 2008. godine, iako je usvojena još na konferenciji UN o životnoj sredini i razvoju u Rio de Žaneiru 1992. godine, a ratifikovana na svetskom nivou još 1997. Osim toga, izradi Nacionalne strategije održivog razvoja pristupljeno tek 2004, a sam dokument je bio završen 2006.

Kao i u mnogim drugim oblasima društva, pravnog i političkog sistema, ekonomije, itd. i za dalji napredak u oblasti održivog razvoja, ekološke politike i zelene ekonomije u Srbiji od najvećeg značaja će biti napredak u procesu evropskih integracija, odnosno prilagođavanje našeg sistema tekovinama Evropske unije. To je prepoznato i u „Studiji o dostignućama i perspektivama na putu ka zelenoj ekonomiji i održivom razvoju u Srbiji“ iz ove godine, gde je, među šest glavnih strateških smernica razvoja zelene ekonomije, istaknuto usklađivanje našeg socio-ekonomskog razvoja sa politikama EU. Evropska zajednica/ unija se, od pedesetih godina do danas, razvila iz jedne isključivo ekonomske tvorevine usmerene na stvaranje carinske unije i zajedničkog tržišta, gde nema mesta za ekološke obzire, u jedan entitet nalik državi koja ima širok spektar različitih zajedničkih politika, uključujući tu i ekološku. Ona danas ima jednu razvijenu ekološku birokratiju i brojne programe razvoja politike zaštite životne sredine i razvoja ekonomije na principima održivog razvoja. Za Srbiju su posebno važni poslednji ekološki programi i planovi koji bi trebalo da traju u narednih desetak godina, poput strategije Evropa 2020 (gde se ističe potreba stvaranja inovativne unije zasnovane na „low carbon“ idejama i inovacijama, kao i povećanju sredstava u naučnim istraživanjima do nivoa od 3% BDP) i Economic recovery plan-a (gde se ističu podsticajne mere za razvoj zelene industrije). U petom i šestom akcionom programu za zaštitu životne sredine EU, koje su na delu od 1990. godine pa sve do 2010. ističe se pet ključnih sektora za zaštitu životne sredine: poljoprivreda, industrija, energetika, trgovina i turizam. Tim redom možemo i da preispitujemo perspektive zelene ekonomije Srbije.

Što se tiče poljoprivrede, problemi se iskazuju u tome što se tokom poslenjih nekoliko decenija poljoprivredno zemljište, a uz to i obradive površine, stalno smanjuje.

Tokom poslednje dve decenije poljoprivredno zemljište je smanjeno za 10%, tako da je danas udeo poljoprivrednog zemljišta u centralnoj Srbiji smanjen samo na 60% ukupne površine (u Vojvodini je i dalje veliki udeo poljoprivrednog zemljišta- čak 80%, iako je i ovde došlo do smanjenja). Takođe, do smanjenja je došlo i što se tiče šumskih i pošumljenih teritorija u ukupnom teritorijalnom fondu Srbije na 35%. Međutim, situacija nije tako alarmantna što se tiče šuma, jer drvo čini samo 14% ukupne energetske potrošnje u Srbiji, te održivost šuma, što se tiče njihove upotrebe kao energenata, nije dovedeno u pitanje. Do poboljšanja stanja u oblasti poljoprivrede se može doći povećanjem subvencija farmerima, do čega bi i došlo u jednoj dužoj perspektivi sa učešćem naše zemlje u EU i zajedničkoj poljoprivrednoj politici, čime bi se predupredile nestašice mnogih poljoprivrednih proizvoda, što je bilo karakteristika za našu privredu tokom poslednjih nekoliko godina. Međutim, to bi, moguće je, s druge strane dovelo do povećanja cena ovih proizvoda, što bi bilo neodrživo s obzirom na standard građana Srbije.

U industrijskom sektoru se dešavaju velike promene. Od osamdesetih godina, usled delovanja mnogobrojnih faktora (tzv. treća industrijska, ili informatička revolucija, povećanje cena mnogih sirovina, poput nafte, liberalizacija ekonomskih i trgovinskih odnosa, itd.) dolazi do trenda dezindustrijalizacije privrede, odnosno do smanjenja udela prerađivačkih delatnosti u ukupnoj ekonomiji i povećanja značaja ekonomije zasnovane na znanju. Ekonomija zasnovana na znanju je posledica pojave znanja kao osnovnog razvojnog resursa (nasuprot drugoj industrijskoj revoluciji gde je fizički kapital bio glavni resurs) i smatra se održivijom od pređašnje. Za razliku od mnogobrojnih prerađivačkih industrija (poput tekstilne), ekonomija zasnovana na znanju ne ugrožava (barem ne u tolikoj meri) životnu sredinu. Takođe, ova nova ekonomija uvodi i neke druge novine, poput doživotnog učenja, što znači nesvođenje znanja na formalno obrazovanje, kao i sticanje znanja pre svega preko iskustva i prakse. U ovoj oblasti će se javiti veliki izazovi i problemi, jer će morati da bude učinjeno veliko prilagođavanje studijskih i obrazovnih programa novim veštinama i znanjima, ali i povećanje učešća novih informacionih tehnologija (NIT), kako u državnom, tako i u privatnom sektoru. Srbija je u velikim problemima što se tiče obrazovanja, posebno obrazovanja u oblasti NIT, jer veoma mali procenat stanovništva je sa visokim ili višim obrazovanjem (oko 7%), a primetan je trend emigracije onih koji pripadaju ovoj kategoriji stanovništva.

Energetika se smatra glavnom oblašću kako razvoja buduće zelene ekonomije, tako i procesa evropskih integracija. To se može videti u uspostavljanju Energetske

zajednice Jugoistočne Evrope kojom zemlje Zapadnog Balkana treba postepeno, još pre početka pristupnih pregovora, da preuzimaju pravne tekovine Evropske unije u oblasti energetike. Glavni problem Srbije u ovoj oblasti je neracionalno i neefikasno korišćenje električne energije. Energetski intenzitet Srbije je nekoliko puta veći nego u razvijenim zemljama Evrope, što je posledica sporog oporavka privrede, kao i niske cene električne energije. Takođe, problem je i u tome što najveći udeo potrošnje električne energije ide na domaćinstva (oko 53%), što znači da se ta električna energija ne koristi za stvaranje domaćeg proizvoda. To se sve može, prema mišljenjima stručnjaka, izmeniti povećanjem cene električne energije, koja je isuviše mala u odnosu na druge energente. Time će se ublažiti problem neefikasnog korišćenja struje.

Održivi turizam se odnosi na podršku vlasti u vezi sa razvojem ruralnog turizma, partnerstava između javnog i privatnog sektora, kao i razvoja strategije u ovoj oblasti. U Srbiji se do sada mogu videti određeni pomaci u ostvarivanju održivog turizma, poput promocije starih zanata, stvaranja biciklističkih mreža u oblasti pod zaštitom države, upotrebe recikliranog papira u izradi suvenira, itd. Međutim, možemo primetiti da su izdvajanja države u ovoj oblasti veoma ograničena, te da su različiti ekološki pomaci rezultat rada privatnih aktera.

Glavni način na koje se vlada Republike Srbije može promovisati i podsticati zelenu ekonomiju su mere fiskalne i ekonomske politike, povećanje energetske efikasnosti, uvođenje sistema zelenih javnih nabavki, kao i rad na stvaranju obrazovanih ljudi sposobnih da rade na „zelenim“ radnim mestima. Što se tiče mera fiskalne i ekonomske politike, država podršku zelenoj ekonomiji može da pruža preko poreskih olakšica na „zelene“ proizvode, regulisanje negativnih eksternalija na tržištu, subvencija, itd. Zelene javne nabavke, ili održive javne nabavke podrazumevaju razvijanje sistema javnih nabavki u kojima će se voditi računa ne samo o cenama proizvoda, već i o njihovom uticaju na životnu sredinu. Na kraju, obrazovanje za održivi razvoj i zelenu ekonomiju podrazumeva usklađivanje obrazovnih programa sa potrebama u zelenoj ekonomiji, kako bi se stvorili poslovi neophodni u različitim sektorima u budućoj zelenoj ekonomiji (administracija, industrija, usluge, itd.).

Literatura:

- Pešić, Radmilo, **Ekonomija prirodnih resursa i životne sredine**, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu: Beograd, 2002.
- Mintas Hodak, Ljerka (ur.), **Europska unija**, MATE: Zagreb, 2010.
- **Studija o dostignućima i perspektivama na putu ka zelenoj ekonomiji i državom razvoju u Srbiji**, UNDP/UNEP, 2012.
- **Putokaz ka održivom razvoju- Nacionalna strategija održivog razvoja**, Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj, Kabinet potpredelnika Vlade za evropske integracije: Beograd, 2011.

Модул: Будућност социо-економског развоја

Зона Цимпл

Перспективе зелене економије у Србији

Зелена економија је дефинисана као одржива економија и опстанак без емисије карбона, која ефикасно користи само природне ресурсе и која је социјално применљива и тако штити животну средину. Она ствара велике шансе за одрживи развој земаља у развоју јер им даје решење проблема који се тичу повећања дохотка, смањења сиромаштва и унапређења квалитета живота. Зелена економија се остварује преко индустрије рециклаже, управљања отпадом и употребе обновљивих извора енергије. Обновљиви извори енергије су посебно занимљиви за Србију, с обзиром на велике потенцијале које она има, а посебно када је реч о биомаси. Чини ми се да се овај потенцијал занемарује из необјашњивог разлога и да би за Србију и њене становнике било од велике користи да се развије свест о могућим алтернативама традиционалним изворима енергије.

Употреба материјала који су дефинисани као одрживи извори енергије (ОИЕ) у смислу енергетског материјала у Републици Србији је још недовољно регулисана, упркос бројним законима који постоје и могли би се применити ако би постојале институције које би се о томе старале.

Поред многобројних важећих прописа, али и бројних институција које би требало да буду приправне и заинтересоване да их примењују у Републици Србији још увек нема правних, нити техничких услова за коришћење обновљивих извора енергије у енергетске сврхе. Тако је на пример, тренутно на снази Закон о енергетици, који без пропратних прописа није у стању да регулише комплетан процес искоришћења обновљивих извора енергије у енергетске сврхе. Све набројане прописе који делимично могу регулисати ову област требало би унапредити и прилагодити прописима Европске Уније у којој је коришћење обновљивих извора енергије у

енергетске сврхе заступљеније и има дужу традицију. Међутим, треба имати у виду и економске могућности Србије да их примењује, како не би остала пука слова на папиру.

Закон о енергетици РС у чл. 3. став 14 успоставља појам обновљивих извора енергије, у чл.4. став 8 предвиђа могућност стварања услова за стимулисање коришћења обновљивих извора енергије и комбиновање производње електричне и топлотне енергије, у ставу 9 истог члана истиче да је то између осталог у циљу заштите животне средине, а у ставу 10 предвиђа могућност децентрализације у планирању и спровођењу развојних програма у енергетици.

У члану 6. истог закона предвиђено је да Влада Србије има могућност да у оквиру свог Програма развоја енергетике предлаже и могућност коришћења обновљивих извора енергије, коришћење ефикаснијих технологија за производњу енергије и енергената.

Акционим планом Владе Републике Србије за биомасу 2010 - 2012 који је настао као Српско - холандски пројекат на нивоу влада о обновљивим изворима енергије препознати су и дефинисани проблеми у примени свих важећих прописа у Србији и начину њихове примене, као што су сигурност снабдевања и обезбеђивања сировина (непостојање званично усвојених дефиниција термина производње и коришћења обновљивих извора енергије, непостојање званичне процене расположиве количине обновљивих извора енергије према међународно признатој методологији, недостатак транспарентног тржишног механизма), дозволе и сагласности (недостатак јасних процедура за добијање дозвола и сагласности, непостојање обавезе за сертификацију уређаја и апарата који раде на биогориво), комуницирање (недовољно разумевање јавности, непостојање професионалне асоцијације за обновљиве изворе енергије), наука и технолошки развој (разноликост и сложеност технологије, недостатак лабораторије и опреме), као и финансијски и економски аспект (недостатак конкурентних микрокредита, недостатак ефикасног механизма подршке, некоришћење расположивих фондова и финансијских средстава за развој сектора ОИЕ).

Иако су за превазилажење ових препознатих проблема јасно дефинисани носиоци одређених послова, још увек нема резултата и помака у њиховом решавању. Разлог томе лежи у недовољно прецизираним овлашћењима, недефинисаној свести о потреби за употребом ОИЕ као енергента, компликованој процедури за

добијање дозвола и сагласности, немотивинасти евентуалних произвођача како ОИЕ, тако и апарата који га могу користити, нерешених имовинско-правних односа, неуређености тржишта и др.

Проблеми су многоструки, као рецимо проблем квалификавања неких врста биомасе као отпада за који је потребно добити сагласност Министарства за животну средину и просторно планирање које и нема у Закону стриктне инструкције него користи прописе Аустрије и Немачке. Велики проблем јесте и недовољно регулисана област добијања бројних дозвола и сагласности за коришћење већ класификоване биомасе.

Потенцијални инвеститор, заинтересован за евентуалну производњу или коришћење ОИЕ као енергента морао би, у складу са позитивним прописима у Републици Србији, пре свега да стекне право на изградњу постројења и право на обављање производње електричне/топлотне енергије. Како је за то право надлежан искључиво Министар за енергетику, имајући у виду да инвеститори могу да буду и државна предузећа, али и приватни власници предузећа, то с обзиром на бројне дозволе и сагласности које се односе на стицање тих права делује скоро немогуће. Тако је, на пример, за стицање права на изградњу објекта енергетског постројења, потребно прибавити и надлежном органу доставити информацију о локацији, енергетску, локацијску, грађевинску и употребну дозволу, док је за стицање права на обављање производње електричне/топлотне енергије потребно прибавити и доставити бројна документа као што су потврда о стицању права на обављање делатности од општег интереса, лиценца за енергетску делатност, одобрење за прикључење, стицање статуса повлашћеног произвођача, као и уговор о откупу електричне енергије.

За превазилажење ових проблема, за почетак би неопходно било успоставити сарадњу између бројних актера (од владиних институција до приватног, невладиног сектора). Такав циљ би био остварен, на препоруку Европске комисије, пре свега оснивањем Националног савета, јединственог тела на нивоу државе који би координирао активности на превазилажењу проблема и активностима које би помогле свим надлежним институцијама и појединцима на заједничком послу производње и коришћењу ОИЕ као енергента. Таква организација би требала да има овлашћења која се тичу:

- конкретизације примене одредби Закона и позаконских аката и превазилажењем административних баријера;
- стварање услова за једноставнију процедуру изградње постројења за производњу електричне/топлотне енергије (Измене Закона о планирању и изградњи, који захтева превише дозвола и докумената, који чак нису ни јасно дефинисани);
- активно учешће у осмишљавању и реализацији субвенција за сакупљање дрвног отпада, за изградњу топлана или за производњу, увоз или уградњу пећи, бојлера и др. апарата који користе ОИЕ као енергент;
- подизање мотивације и осмишљавање програма за појединце или индустрију којима се свест или навике о грејној инфраструктури тешко мењају.

У Републици Србији је још одавно препозната потреба за обновљивим изворима енергије, али су недовољна материјална средства и неорганизованост институција главне препреке да се постигне неки помак на том пољу. По мом мишљењу, у Републици Србији је потребно боље организовати и запослити особе које ће прикупљати био материјал потребан за производњу обновљиве енергије, организовати откупне станице за тај материјал, организовати транспорт до евентуалних фабрика које ће тај био материјал рециклирати и производити извор енергије, кроз државне институције регистровати дистрибутере који ће тако произведену енергију дистрибуирати до домаћинстава широм земље, увести правила у уговарању продаје тако стечене енергије, да би крајњи потрошачи били заштићени и да би држава постигла регулативу.

PORTRET RADNIKA BUDUĆNOSTI

Модул: Будућност социо-економског развоја

Јелена Костић

Портрет радника будућности

Како би се на ваљан начин, или макар у ваљаном покушају објаснио појам *радника будућности*, били би zgodно најпре семантички одредити појмове радника и будућности. Уколико се појам радника схвати као *физичка особа која у радном односу обавља одређене послове за послодавца*, неизбежно се намеће извесна ускост категорије радника. Наиме, радник може означавати особу која дела на одређени начин у у одређеном сегменту, а да не мора нужно бити у радном односу, као ни обављати послове за послодавце или надређене. Очигледно је да се у самом појму радник као корен речи налази именица *рад* која означава креацију материјалних добара, те не би било нетачно истаћи да радник обухвата сваког ко на изванстан начин учествује у креирању извесних ствари.

Док се појам будућности може схватити кроз метафору о времену као простору или тачније путу, а постојање као кретање на том путу, дакле, будућност је онај део пута или простора који се налази испред човека, и у који он тек треба да ступи. Из овога следи да је простор будућности у извесној мери непознат јер га човек још није обухватио, ипак могуће је направити одређена предвиђања, као и очекивања која су у складу са садашњицом и чињеницом о непрестаном и енормно брзом развоју како технологије, тако и човека.

Имајући у виду данашњицу као одредницу од које се полази приликом икаквог предвиђања, логично је да се у будућности очекује посао који је напреднији, послодавац који је захтевнији и радник који је бољи. Било би пожељно пре свега одредити дефиницију посла у будућности. Могло би се са пуним правом казати да већ данас стално радно место не постоји, као у ранија времена када је човеку било довољно да се запосли (у државној институцији, свакако) и да остатак живота

не брине – имао је (прилично) загарантован посао до краја радног века. Данас међутим, није тако. Нико не гарантује стално запослење, уговори се склапају на три до пет година, а самим тим се у будућности може очекивати и краћи период на пример од годину дана, или уопште непостојање икаквог уговора. Такође, раније је радник био сигуран у примања пензије, која га чека након завршетка радног века. Радни век је за жене износио 70 година а за мушкарце 75, ипак се сматра да ће у блиској будућности тај век бити померен за пет, или више година, а у даљој будућности појам радни век бити непознат. Наиме, неће постојати термин *одласка у пензију*, као ни пензија као таква, што је донекле и објашњиво побољшаним квалитетом живота, па самим тим и дужим животним веком и очекивано бољим исходима рада. Предвиђања у вези са категоријама посла су највише усмерена ка отварању нових, до сада непознатих, радних места која би била у складу са технологијама. Очекује се да се поља информacionих технологија невероватно развију и побољшају, као и одређена поља која су до сада мање истражена због непостојања компетентних средстава као што је нпр. имунологија у пољу медицине. Тржиште рада ће дакле понудити шири спектар послова, а самим тим се очекује и од радника да буде усавршаван, не на једном пољу, него на више њих. Радник будућности ће морати да буде у складу са временом у којем ће живети и радити, а како ће то бити време брзих промена, паметних машина и свакодневних побољшања у технологији, очекује се од њега да буде ефикаснији него што је био, способнији и упућенији у друштвене промене, као и у промене и дешавања на пољу технологија. Мораће да буде ефикаснији, рационалнији, освешћенији него данас, да и те како зна шта хоће, да зна како да то покаже и да узме, да (пре)носи идеју напретка и да га остварује. Некадашњи посао у којем се од радника очекивало да мастилом преписује књиге је еволуирао у радника који ради у фотокопирници, штампарији, а у скоријој будућности би се могло очекивати да радник на таквој позицији буде беспотребан. Дакле, радна места која су некада била потребна у будућности ће изумрети, или еуфимистички речено – бити замењена новим радним местима. Очекује се да радник будућности осим свестраности, буде високообразован, да говори неколико светских језика. Конкуренција се предвиђа искључиво у сфери високообразованих, јер ће тржиште захтевати такве раднике и на неки начин утицати на пораст броја високообразованих. Могло би се са пуним оправдањем поставити и питање да ли се као конкуренција раднику будућности намеће управо

његова креација – компијутер. Све више послова моћи ће да обавља рачунар сам, и нека предвиђања говоре управо о машини која ће моћи да превазиђе интелектални капацитет човека. Дакле, да ли ће бити потребно да продукт убије свог творца како би показао надмоћ, или ће ипак моћи да се успостави равнотежа између човека и машине. Аргумент који се наводи као против-теза претходнонаведеној констатацији је да ма колико рачунар био напредан и савршен никада неће поседовати машту, а самим тим и креативност, дакле никада неће моћи да негује идеје.

Једно од очекивања је и да ће већина радника свој посао обављати не на свом матерњем језику, него на енглеском или на неком другом светском језику. Такође, радник будућности ће морати да усаврши мултитаскинг тј. обављање више ствари истовремено, мораће да научи да ради (и живи) под стресним околностима, да расуђује и процењује брзо и да се избори са многобројим свакодневним изазовима. Мораће да се непрестано усавршава, да се информише, да влада технологијама и да буде господар времена, свог и туђег. Радник будућности се јавља као фигура која ће једноставно морати да буде способна за све. Поставља се питање не звучи ли то мало сурово и сирово? Колико год да се време мења, да се ствари равијају и побољшавају, радник будућности не може а да ми не заличи на машину која бескомпромисно мора да функционише у складу са нормама које ће наметнути будућност. Може ли се портрет радника будућности издједначити са портретом извесног робота који ће делати на команду и у крајњој линији (ин) директно обликовати свој живот на команду како не био био изопштен са тржишта и из друштва. Нова времена ће свакако донети нове приче и нова радна места, али не могу да се не запитам да ли ће донети и нови врсту људи? Донеће побољшани квалитет живота, већу лагодност и комфор, али да ли и мање стреса, више задовољства и среће? Мислим да одговор треба да обликује радник садашњости, јер ипак је он тај који индиректно ствара човека будућности. У свету у којем се све мења муњевитом брзином, радник представља заменљиву одредницу, питам се које место у кружници заузима човек као појединац? Осећај за појединца ће лагано нестати, са порастом броја мултикомпанија, масовне производње, са порастом глобализације.

Радник будућности се на неки начин осликава као савршен јер је добар у свему, способан за све, мултиталентован, препаметан, супериоран. Страхујем од тога да се радник будућности не претвори у роботизовану особу која механички

дела и која нема времена за предах, која акумулира стрес и која можда једног дана неће моћи више да се избори са нагомиланим. Како се не би показало да је Расин имао право када је рекао да је луд онај који има вере у будућност, неопходно је приликом предвиђања о новим радним местима, пословима и радницима, мислити и на унутрашњу снагу човека и на његове психо-физичке способности, које нису неисцрпне.

Modul: Budućnost socio- ekonomskog razvoja

Jovana Panić

Portret radnika budućnosti

Tema ovog eseja je portret radnika budućnosti. Autorka izlaže svoje viđenje društva u skoroj budućnosti i daje svoje viđenje normativnog u portretu radnika tog društva. Konačno, autorka pokušava da predloži načine pomoću kojih je moguće postati dobar radnik budućnosti.

Današnjim svetom u svim poljima dominira filozofija kapitalizma, koju karakterišu brz način života, brzo prilagođavanje novim situacijama i problemima, fleksibilnost, konkurencija. U takvoj, može se reći takmičarskoj atmosferi, do izražaja dolazi znanje, veštine i informacije koje posedujemo. Tada se stvara društvo znanja.

Autorka je mišljenja da je društvo znanja društvo budućnosti i da portret radnika budućnosti svoj temelj nalazi u konceptu društva znanja. Po rečima Jelene Premović „pod društvom znanja se uobičajeno podrazumeva društveno ekonomski sistem ekonomsko tehnološki razvijenih zemalja čija je privreda utemeljena na znanju koje se koristi kao veoma značajan resurs kako u procesu proizvodnje tako i u procesu upravljanja najrazličitijim procesima. Dakle, znanje se istovremeno može koristiti i kao sredstvo za proizvodnju, ali takođe može biti i konačan proizvod samog proizvodnog ciklusa“⁹. Društvo znanja je koncept na kome se bazira razvoj zapadnih zemalja decenijama unazad, a nema sumnje da se i Srbija kreće u pravcu stvaranja društva znanja. Po mišljenju autorke, društvo znanja je bazirano na zdravoj konkurenciji, a činioци tog društva usredsređeni su na sticanje znanja, koje kasnije ne samo da im donosi posao, već im omogućava i socijalnu pokretljivost. Autorka veruje da u društvu znanja profitiranju i pojedinci i kolektivi.

Radnik budućnosti, dakle, živi, razvija se i radi u društvu znanja. Njegova bitna karakteristika je razvoj, on je posvećen neprestanom usavršavanju da bi bio produktivniji i bolji od konkurencije. Radnik budućnosti očekuje da do posla, unapređenja ili bilo kakvih

9. Jelena Premović, Ljiljana Arsić i Tamara Premović *Društvo znanja i ekonomija zasnovana na znanju*, dostupno na [http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2\)%20Pedagoske%20dimenzije%20društva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/20%20Jelena%20Premovic.pdf](http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2)%20Pedagoske%20dimenzije%20društva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/20%20Jelena%20Premovic.pdf), poslednji put posećeno 14. decembra 2012.

nagrada dođe zahvaljujući svom napornom radu i znanju i veštinama koje poseduje, a ne zato što ga je politička partija postavila na određeno mesto, ili zahvaljujući rodbinskim vezama. Društvo znanja, kao takvo po mišljenju autorke, ne dozvoljava nepotizam. Važno je napomenuti da radnik budućnosti ne čeka da posao pronađe njega, već preuzima inicijativu pri traženju. Takođe, on teži da pronađe posao koji voli da radi. Pretpostavka je da će rezultati biti bolji ukoliko radimo posao u kome uživamo.

Radnik budućnosti nije nužno visoko obrazovan. Svakom društvu neophodni su i majstori, zanatlije, tehničari itd. Treba imati u vidu i da ne želi svako da studira, i da neretko nije u mogućnosti da sebi priušti studije. Ali ipak, društvo znanja teži povećavanju procenta visoko obrazovanih ljudi. Međutim, ako posmatramo univerzitete u Republici Srbiji možemo doći do zaključka da se najveći deo svršenih studenata suočava sa velikim problemom, a to je nedostatak prakse. Ovdašnji fakulteti fokusirani su na izvođenje teoretske nastave bez osvrtnja na praktično pitanje kako da stečeno znanje upotrebimo kada završimo fakultet. Zbog toga studenti koji su tek diplomirali bivaju potisnuti od strane konkurencije sa više iskustva. Po mišljenju autorke, ovaj problem je krivica sistema, ali rešenje se može pronaći i na drugoj strani. To je neformalno obrazovanje. U Zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama neformalno obrazovanje je veoma cenjeno i nalazi se u istom rangu kao i formalno obrazovanje. U Srbiji se primećuje trend rasta ponude različitih vidova neformalnog obrazovanja. Ono zvanično nije vrednovano kao formalno (ne postoji mogućnost dobijanja ESP bodova zbog pohađanja neke letnje ili zimске škole, treninga ili seminara) ali predstavlja važnu referencu u biografiji i često i stavku koja je bila presudna za dobijanje nekog posla. Na ovaj način moguće je doći do nemalog broja veština i do prakse koju nije moguće dobiti u okviru osnovnog fakultetskog angažmana. Osim neformalnog obrazovanja, postoji mogućnost stažiranja i volontiranja. Kroz stažiranje i volontiranje stiče se praktično iskustvo koje na neki način može zameniti radno iskustvo. Današnjim studentima ovo ide u prilog budući da su studije tako organizovane da je moguće pronaći vremena za nekoliko sati volontiranja nedeljno. Radnik budućnosti teži najpre da stekne znanje i praktično iskustvo, a tek nakon toga da dođe do posla.

Za radnika budućnosti važne su i socijalne veštine. Socijalne veštine su „sposobnosti prilagođavanja i pozitivnog ponašanja koje omogućuju osobama da se uspešno nose sa zahtevima i izazovima koje pred njih postavlja život svakoga dana”¹⁰. Ove veštine su primenljive u svakom poslu, odnosno nisu vezane za specifičnu profesiju.

10. Definicija Svetske zdravstvene organizacije, preuzeta sa <http://www.telecentar.co.rs/socijalne/index.htm>, poslednji put posećen 14. 12. 2012.

Najpre, mora da zna kako da bude timski igrač, jer će veoma retko imati priliku da ne radi u timu. Svaki pojedinac poseduje određene osobine koje će se prirodno reflektovati na njegovu poziciju i ulogu u timu. Tako će uvek osoba sa izraženim liderskim sposobnostima težiti da bude vođa tima. Takođe, mora biti komunikativan, naročito ako su u pitanju poslovi u kojima dolazi u direktan kontakt sa nepoznatim ljudima, odnosno sa klijentima. Radnik budućnosti dobro funkcioniše pod pritiskom. Osim navedenih veština, on poseduje i veštine prezentacije i samoprezentacije, zna poslovnu korespondenciju, iznalazi kreativna rešenja kada je to potrebno i efikasno upravlja sopstvenim resursima.

Veoma bitna karakteristika radnika budućnosti je fleksibilnost. On je, naime, u stanju da se prilagodi novonastalim situacijama. Radnik budućnosti treba da bude i multidisciplinaran. Veće mogućnosti za uspeh u poslu imaju osobe koje poseduju znanje iz više oblasti. Multidisciplinarnost se može razvijati zahvaljujući ranije pomenutom neformalnom obrazovanju.

Radnik budućnosti je i funkcionalno pismen. Tehnologija se razvija svakog dana i radnik budućnosti je u stanju da ovaj razvoj prati i da od njega izvlači najviše koristi. Već sada se podrazumeva znanje rada na računaru.

Radnik budućnosti je, dakle, element društva znanja. On se neprekidno usavršava i na taj način doprinosi i ličnom razvoju i razvoju društva. Autorka je mišljenja da je danas moguće primetiti profil koji je opisan u ovom radu, ali da će se on tek razvijati i da će činiti bazu portreta radnika budućnosti koji će svaki pojedinac kasnije dopunjavati nekim drugim veštinama.

Literatura:

- Jelena Premović, Ljiljana Arsić i Tamara Premović *Društvo znanja i ekonomija zasnovana na znanju*, dostupno na [http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2\)%20Pedagoske%20dimenzije%20društva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/20%20Jelena%20Premovic.pdf](http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2)%20Pedagoske%20dimenzije%20društva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/20%20Jelena%20Premovic.pdf), poslednji put posećeno 14. decembra 2012.
- Definicija Svetske zdravstvene organizacije, preuzeta sa <http://www.telecentar.co.rs/socijalne/index.htm>, poslednji put posećen 14. 12. 2012.

ŽIVIMO LI
ANTIUTOPIJU?

Modul: *Budućnost države i društva*

Andrej Stefanović

Živimo li antiutopiju?

„Može li se zamisliti veća tragedija od toga da pri pokušaju svesnog oblikovanja naše budućnosti u skladu sa uzvišenim idealima zapravo nesvesno proizvedemo potpunu suprotnost onome čemu smo težili?“

Fridrih A. Hajek, „Put u ropstvo“

Termin utopija je nastao u šesnaestom veku sa objavljivanjem čuvenog dela Tomasa Mora „Utopija“ (1516), iako se veliki broj dela iz vekova pre Mora može nazivati utopijama, poput Platonove „Države“ ili Konfucijevih filozofskih spisa. Utopija je, zapravo, kovanica dve starogrčke reči, mada postoje značajne epistemološke rasprave oko tačnog značenja. Nesuglasice ne postoje oko druge reči koja čini ovu kovanicu- to je starogrčka reč topos, koja znači mesto. Rasprave se javljaju oko prefiksa: jedni smatraju da je to reč u, koja u starogrčkom jeziku predstavlja negaciju, te bi, u ovom smislu, utopija doslovno značila mesto koje ne postoji, dok drugi smatraju da se zapravo radi o reči ou, koja znači dobro, te da utopija označava dobro, ili idealno mesto. Mi možemo da primetimo kako su u savremenom značenju ovog termina prisutne obe interpretacije, pa čak da su i donekle isprepletene, jer se danas „kao utopističke označavaju one ideje i projekti društvenog preobražaja ili „idealnog stanja“ koji su nerealni i neostarljivi“ (Stanovčić, 2008: 396).

Još od antičkih vremena ideje dobrog uređenja i dobrog društva (pa, naravno, i idealnog društva i uređenja) su bile „stubovi“ političke filozofije i njene osnovne teme. Takvo stanje je prevladalo sve do Novog veka, odnosno do početaka razvoja moderne političke teorije i političkih nauka, i to u vreme Makijavelija, Hobsa, Tokvila, pa sve do

pojave socijalističkih i komunističkih ideologija. Važnost ideje dobrog uređenja, odnosno poretka, ide dotle da mnogi teoretičari smatraju da se cela politička nauka i teorija zapravo organizuju oko ove teme (vidi: Milan Podunavac, „Poredak, konstitucionalizam, demokratija“).

Uprkos tome što su bili udaljeni nekoliko vekova i nekoliko hiljada kilometara, mogu se uvideti određene sličnosti između utopističkih ideja Platona i Konfucija. Njihova učenja su „opisivala nekadašnje zlatno doba u kojem je... čovek živeo“ i „svoje mesto u takvom idealnom svetu je izgubio nekom greškom svojom ili svojih predaka“ (Stanovčić, 2008: 397). Kod Platona razlog za nestanak „zlatnog doba“ je u kvarenju ljudi, za šta je, u svom delu „Gorgija“, okrivio političare. On je imao jedno antropološko shvatanje države, smatrajući da, kao i čovek, država treba da podleže moralnim standardima, odnosno da je država, na neki način, čovek u velikom. Stoga, svo kvarenje ljudi dolazi otuda što upravljači nisu poštovali ove standarde i što su nastojali da zadovolje sopstvene interese, ne vodeći pri tome računa o moralnim pravilima. Zbog toga je, u svom drugom čuvenom delu „Država“, dao skicu kako treba da izgleda jedna idealna država. Ova država bi se zasnivala na podeli rada između tri klase ljudi: upravljačke, koju bi činili filozofi, vojničke i radničke. On nije krio da ove tri klase nisu ravnopravne: dok bi priređivači imali privatna prava, pravo na imovinu i pravo na porodicu, vojnici i filozofi, kao državna uprava, bi imali samo politička prava, odnosno prava učestvovanja u donošenju odluka. Platonova država je bila unutrašnji konsenzus koji je nastao tako što je „složi(o) oduševljenje za državu, nasleđeno od predaka, sa slobodnim filozofskim mišljenjem, naučenim od Sokrata“ (Jovanović, 1935: 21).

Sledeće čuveno utopističko delo srećemo na prelazu iz Srednjeg u Novi vek. Radi se, naravno, o delu Tomasa Mora „Utopija“. Postojale su slične okolnosti u kojima su Mor i Platon pisali svoja dela: kvarenje društva, uspon oligarhijskih i apsolutističkih težnji, gušenje slobode i u Engleskoj XVI veka i u Atini IV veka p.n.e. Kao i Platon, Tomas Mor smatra da je došlo do kvarenja ljudi, ali za razliku od Platona koji razloge za to smešta u sferu države i politike, odnosno političara, Mor glavne razloge za to vidi u pojavi privatne svojine i u krvavoj borbi ljudi da što više za sebe prisvoje. Njegova „Utopija“ je podeljena na dva dela: prvi deo je kritika postojećeg stanja u Engleskoj, dok je drugi predstava jednog idealnog društvenog uređenja, koje, navodno, postoji na jednom ostrvu, po imenu Utopija. S obzirom da je kvarenje ljudi Mor video u privatnoj svojini, on je svoju viziju ovog idealnog društva zasnovao, između ostalog, i na društvenoj svojini, te ga mnogi

smatraju rodonačelnikom utopijskog socijalizma, što će kasnije da prihvate i razvijaju Sen-Simon, Furije, itd. Takve utopije će biti dominantne tokom XVIII i XIX veka sa pojavom socijalističke, a kasnije i komunističke ideologije. Ideal ovakvih novovekovnih utopija je „jednostavan život prema visokim moralnim načelima u komunističkoj zajednici u kojoj su svi jednaki, a minimum svačijih potreba se zadovoljava zajedničkim radom i naporom“ (Stanovčić, 2008: 398).

Krajem XIX i tokom XX veka javlja se jedan novi, poseban književni rod koji možemo nazvati antiutopijama. Za razliku od utopija koje su predstavljale optimističke predstave idealnog društva i društvenog uređenja, antiutopije su „izraz pesimizma... opisuju autoritarna i uniformisana društva u kojima je razvijena totalna kontrola nad pojedincem, špijunaža svih protiv svakoga.“ (Stanovčić, 2008: 398). Neki smatraju da je ovaj pravac u književnosti, ali i društvenoj teoriji, nastao sa Francom Kafkom i njegovim delima „Proces“ i „Zamka“; drugi to više vezuju za Oldoa Hakslija i njegov roman „Hrabri novi svet“, dok treći korene nalaze u daljoj prošlosti i smatraju da se zametak antiutopija može naći i u samoj Morovoj „Utopiji“. Među takvim misliocima je i domaći pravni i politički teoretičar Mihailo Đurić, koji u svome delu „Istorija političke filozofije“ navodi da u ovoj knjizi postoji dosta više mračnih, nego svetlih elemenata, kao i da je na mnogim mestima natopljena ironičnim i humorističkim detaljima. Đurić navodi da u ovakvoj zajednici postoji uniformnost, da su svi isti jedni drugima, da retki imaju politička prava, da ne postoji sloboda ispovedanja vere, sloboda kretanja, itd. Takođe, Utopija je na neki način Morovo predviđanje onoga što će Engleska biti kroz nekoliko vekova: unutra mirno, sigurno i miroljubivo mesto, a spolja jedna ratnička i agresivna imperijalistička sila.

Iako su antiutopije, po svom epistemološkom poreklu, negacija utopija, ipak stvari nisu tako jasne i proste, kao što se može videti iz mnogobrojnih antiutopijskih dela. U osnovi i utopija i antiutopija je ideja potpuna kontrole društva, planiranja društvenih odnosa i ljudskih života, odnosno, drugim rečima, u osnovama i jednih i drugih je ideja jednakosti i despotizma. Ni Platon nije sebe zavaravao da uređenje o kome je govorio u „Državi“ predstavlja vrstu despotizma, ali, ipak, jednog prosvećenog despotizma koje će obezbediti ljudima sigurnost i harmoničnost. Koliko je jednakost (stoga i ideja utopije) primamljiva ljudskoj prirodi je, među ostalima, istakao i Aleksis de Tokvil, navodeći da čovek hoće „jednakost u slobodi“, a ako ne može to da dobije, onda i „jednakost u ropstvu“ (Tokvil, 2002: 455).

Postavlja se pitanje: da li danas živimo u jednoj (anti)utopiji? Drugim rečima, da li su naša prava i slobode ugroženi, suženi, zabranjeni i da li smo kontrolisani i upravljani od strane jednog autoriteta? Mnogi liberalni teoretičari, a među njima i čuveni F.A. Hajek, su opasnost po slobodu čoveka u periodu nakon II svetskog rata videli u socijalizmu i sve popularnijem konceptu planiranja, kako ekonomskog, tako i društvenog života. Te pretnje nisu videli samo u istočnom delu sveta, gde je došlo do ukorenjivanja komunizma, već i na zapadu, gde su sve rasprostranjenije bile ideje socijaldemokratije, kejnzijanizma i države blagostanja. Po ovakvom shvatanju, sloboda u smislu kakvom su je shvatali stari liberali, kao sloboda izbora, neće postojati u društvu gde ne postoji konkurencija, što će biti posledica uvođenja planiranja. Njihova zlosutna predviđanja su, barem u ekonomskom smislu, bila ispunjena tokom kasnih šezdesetih i sedamdesetih godina sa problemima koje su izazvali visoka inflacija, nezaposlenost, porezi, prepreke međunarodnoj trgovini, itd. Iako su se stvari donekle promenile tokom osamdesetih i devedesetih godina sa reganomikom, tačerizmom i dominacijom jedne nove svetske ideologije, koja se popularno naziva neoliberalizam, koja insistira na slobodnoj svetskoj trgovini, maloj ili nikakvoj državnoj regulaciji i neprikosnovenosti privatne svojine, ipak ovi teoretičari i dalje upućuju kritike trenutnom stanju društva u zapadnom svetu, navodeći da države, posebno iskorišćavajući savremene pretnje, poput terorizma, ekoloških katastrofa, itd, postepeno derogiraju slobode i prava ljudi.

Mnogi bi upućivali kontra- argumente Hajeku i ostalim pristalicama klasičnog liberalizma da današnji savremeni čovek ima na raspolaganju mnogo veći broj sloboda i prava, nego ikada u istoriji. Takođe, oni navode da ova unapređenja nisu samo u kvantitativnom smislu, već i u kvalitativnom, odnosno da ove slobode nisu više samo pasivne, odnosno slobode od nečega, već da su sve više aktivne, odnosno sloboda, ili pravo na nešto. Iako je, možda, savremen čovek donekle ograničen u ekonomskom smislu, raznim porezima, carinama, administrativnim zabranama, itd, ipak u ostalim sferama uživa obilna supstantivna prava i slobode, što ukazuje da je savremen čovek slobodniji nego ikada, i da se, stoga, ne može nikako govoriti o tome da živimo (anti)utopiju.

Možemo da zaključimo da, s obzirom na unapređenje ljudskih prava i sloboda, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou, danas ne živimo u antiutopiji, odnosno društvu gde nam je život isplaniran i vođen nekakvim opštim ciljevima, već da smo, u koliko-tolikoj meri, slobodni da sami slobodno odlučujemo, da pravimo sopstvene izbore, uspehe, ali i greške, iako, istina, iznad nas uvek vreba jedan autoritet, u vidu

države, koji ova prava uvek i lako može da suspenduje i da ih krši. Zato treba pratiti izreku lorda Aktona da „moć kvari, a apsolutna moć kvari apsolutno“ i stalno se boriti protiv koncentracije moći, bilo političke, bilo ekonomske, kako bismo mogli da našu slobodu zaštitimo i unapredimo.

Literatura:

- Hajek, Fridrih, **Put u ropstvo**, Službeni Glasnik: Beograd, 2012.
- Stanovčić, Vojislav, **Politička teorija I**, Službeni Glasnik: Beograd, 2008.
- Đurić, Mihailo, **Istorija političke filozofije**, Albatros plus: Beograd, 2010.
- Jovanović, Slobodan, **Iz istorije političkih doktrina**, Geca Kon: Beograd, 1935.
- Podunavac, Milan, **Poredak, konstitucionalizam, demokratija**, Čigoja: Beograd, 2008.
- Tokvil, Aleksis de, **O demokratiji u Americi**, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: Novi Sad, 2002.

Modul: Budućnost države i društva

Saša Mešter

Živimo li antiutopiju?

Nesavršenosti sveta izazivaju utopističke porive pojedinaca i upućuju ih da oblikuju budućnost oslobođenu nestabilnosti i problema. Oni se na ovaj način okreću promišljanju novog modela odnosa u državi i društvu koji bi trajno ukinuo nesigurnosti i probleme koje donosi savremeni život i koji bi bio u skladu sa njihovim težnjama i posebnim interesima. Međutim, iako tako zamišljen model, put do njegovog ostvarenja ne mora dovesti do željenog ishoda.

Postavljeno pitanje iziskuje da, radi potrebe odbrane teze koju ću zastupati, definišemo kakvo je razumevanje složenog pojma i modela antiutopije od koga se polazi u ovom radu. Imajući u vidu svu složenost budućeg objašnjenja potrebno je da naglasim i neka ograničenja kako ne bi došli u zabunu pogrešnog zaključivanja.

Prvenstveno, antiutopiju vidim kao model i praksu života i sveta koji iako zamišljen kao dobar i do čije se izgradnje došlo ugrađivanjem želja i potreba svih građana postaje njegova negacija. Takođe, ono što suštinski obeležava antiutopiju u praksi jeste kontrola kulturnih obrazaca, ponašanja, navika od strane najmoćnijeg aktera u toj zajednici, svetu¹¹. Radi dodatnih pojašnjenja pružam i opis onoga što smatram ključnim elementima ove i ovakve antiutopijske zajednice: građani su kontrolisani, praćeni, ograničavaju se neke njihove slobode (na privatnost, samoodređenje); ne dobijaju prave ili potpune informacije kako bi se sprečile opasnosti po sistem - često se oblikuju u prihvatljive forme; individualizam se potiskuje – bilo u privatnom, poslovnom ili uopšte društvenom smislu¹²; najmoćniji akter u tom sistemu kreira opšti diskurs i kulturne obrasce; i više se brine o očuvanju kontrole nego o dobrobiti svojih građana.¹³

Pružiti odgovor na postavljeno pitanje stvar je percepcije koja je povezana sa još jednom odlikom antiutopije, a na koju ukazujem, a to je da pojedinci koji u njoj žive nisu

11. Ne bih želeo da ograničim mogućnosti razumevanja rada definisanjem ko je „najmoćniji akter“ već upućujem da se on, između ostalog, može posmatrati i/ili kao država, elite, sam narod, viša sila itd.

12. Single osobe su manje prihvatljive, pripadnost korporaciji se zahteva, put ka uspešnoj karijeri je omeđen raznim pravilima, potencira se pristupanje kolektivitetu radi zaštite ličnosti (državi, naciji, religiji, gradu, struci, itd.)

13. „Dystopias: definition and characteristics.“

toga svesni jer oni stanje u kome se nalaze kao i promene koje vode ka definisanom ishodu, koje se postupno uvode tokom generacija, potpuno neprimetno i uz podršku paralelnog kreiranog kulturnog obrasca kao i ključnih odrednica opšteg diskursa, posmatraju možda ne baš uvek kao dobro, *ali gotovo sigurno kao nešto normalno ili bez bezbedne alternative.*

Teza koju ću braniti u ovom radu, a koja će biti potkrepljena pružanjem delimično potvrdnog odgovora na postavljeno pitanje, zasnovana je na tvrdnji da put ka tom neželjenom ishodu „popločavaju“ najmoćniji akteri u jednoj zajednici kako bi odgovorili na zahteve građana koji su, opet, podstaknuti okvirom u vidu vodećeg kulturnog obrasca i preovlađujućeg diskursa koji postavljaju prethodno navedeni akteri. Treba dodati da, iako savremeni svet možda nije u potpunosti ostvarena antiutopija¹⁴, trendovi promena koji su nezaustavljivi stvaraju put ka toj neželjenoj destinaciji, dok kretanja u suprotnom pravcu nisu toliko efektivna.

Kako bih na najbolji način odbranio tezu koju u ovom radu zastupam, prvo ću uzeti u obzir argumente koji ukazuju na suprotan odgovor od onog koji ja izvodim.

Ti argumenti se mogu svesti u tri grupe:

1. Prava i slobode pojedinaca, ali i grupa (bilo da su etno-religijske, socijalne, alternativne ili dr.) su proširena, značajni su procesi emancipacije žena, kao i smanjenje rasne i polne segregacije;
2. Slobodno mišljenje je dozvoljeno;
3. Osnovni uslovi života značajno su popravljani u odnosu na raniji period i pojedinci imaju veće mogućnosti danas u materijalnom smislu nego ikada ranije; kvalitet i standard života je drastično bolji, životni vek se produžava.

Čitajući ove argumente, retko ko se ne bi složio da su oni odlika civilizacijskog napretka i da daju dobru osnovu za dalji uspon svetskog društva. Međutim, samo naizgled se mogu ovi argumenti (rezultati) uzeti za odbranu stava da ne postoji mogućnost da živimo u antiutopiji.

S jedne strane, možemo uzeti za primer klasično delo „Vrli novi svet“ koji daje opis utopije najbliži našem. Možemo videti da su pojedinci u tom društvu živeli u blagostanju, bili su srećni i zadovoljni svojim položajem i imali su mnogo više prava¹⁵, žene su bile ravnopravnije muškarcima. Pitanje promene tog i takvog načina života se nije postavljalo, ili su takvi pokušaji bili retki. Međutim, njihova percepcija se nije slagala sa stvarnim stanjem stvari kao i posledicama do kojih uređenje u kojem žive vodi. Uzrok toga je bilo postojanje kulturnog okvira, i njegovo očitovanje kroz socijalizaciju, obrazovanje i

14. I utopiju i antiutopiju karakterišu krajnosti uređenja određenih odnosa i postavljenih kategorija; međutim, treba uzeti u obzir i „labavija“ promišljanja antiutopije koja bi u njoj videla trend i postavljene obrasce, a ne samo krajnji ishod

15. Poput skupine socijalnih i ekonomskih prava, posebno prava na rad itd.

informisanje, koji ih je vodio prihvatanju sveta u kome žive, iako nisu potpuno izgubili kritičko mišljenje, njegovi efekti su bili umanjeni, zbog ubeđenja da je ono opasno kako po interese zajednice, tako i kroz mogućnost da *direktno može da naruši prava i slobode drugih pojedinaca*.

S druge strane, pružiću nekoliko dodatnih pojašnjenja svoje teze i pritom izneti potrebne kontraargumente.

Širenje prava i sloboda kao i materijalni napredak i poboljšanje kvaliteta života ne moraju da predstavljaju, automatski, meru smanjenog antiutopističkog elementa. Za razumevanje mišljenja iznetog u ovom radu potrebno je imati u vidu efekat ovog razvoja na naše individualne sposobnosti da možemo da utičemo na sopstvene živote i budućnost.

Trendovi stvaranja atmosfere straha¹⁶ definisanje novih problema uz sveprisutnu sekuritizaciju novih izazova, rizika i pretnji od strane moćnih aktera dolazimo u situaciju da se okrećemo tim akterima da nas zaštite od onih drugih (terorista džihada, kriminalaca, separatista) ili pak od nas samih (gojaznost, stres i anksioznost). Posledično, kontrola je danas veća nego ikad u istoriji. Kamere, baze elektronskih podataka i gps praćenje, koliko god bili i za svrhu dobrobiti i sigurnosti lako se mogu zloupotrebiti ukoliko se stvori potreba za tim i, čak nesvesno, iskoristiti protiv nas. Tehnologija je postala uslov i izvor funkcionisanja sveta i pojedinačno svih nas. Međutim, potencijal tehnologije, nesrazmerne mogućnosti njene upotrebe ljudskim sposobnostima predstavljaju opasnost. Naravno treba imati u vidu da je stepen kojim opisujemo nivo kontrole i uticaja nad građanima u savremenom društvu, ne toliko relevantan, ako uzmemo u obzir da je srž problema u trendu kretanja koji se ne zaustavlja.

Važno je istaći da je od suštinske važnosti ko konstruiše diskurse u društvu i koje teme se predstavljaju kao značajne, koje kao manje, a koje se i ne pominju. Smatram da tvrdnja o postojanju slobode mišljenja ne može biti argument u prilogu odričnom odgovoru, više nego što bi mogao biti iskorišten da bi se naglasile neke druge strane (ne)postojanja ove slobode. Postoji ne tako zanemarljiv broj onih koji se danas usuđuju da postavljaju pitanja uređenja zajednica u kojima žive i koji ih vide kao antiutopističke (razne anti-anti grupe, sekte, teoretičari zavere itd.) Ove grupe i pojedinci postavljaju pitanja izlazeći iz stegnutog okvira ustaljenih diskursa i tema, ali se njihovo mišljenje ipak ne prenosi i ne zadržava u javnosti. Da li onda zaista možemo da govorimo o slobodi mišljenja u savremenom društvu? Da li možemo govoriti o slobodi mišljenja danas, ako imamo u vidu da raspravljamo o temama

16. Npr. 9/11 je izazvao i iskorišten je za stvaranje sveobuhvatnog kontrolnog mehanizma unutar SAD i formiranje diskursa mržnje prema Arapima i okidač za vođenje dva bellum iustum-a u Avganistanu, Iraku ...

na koje nam je skrenuta pažnja? Ako imamo u vidu da nam se danas, više nego ikada ranije, ukazuje na mnoštvo problema dok se mnogi drugi fabrikuju, te ne ostaje mesta za trajniju kontemplaciju o problemima koji se zanemaruju i potiskuju u stranu. Treba reći i da u slučajevima kada se dopušta minimum prostora za raspravu o potencijalnim opasnostima tehnologije, i npr. bioinženjeringa, oni ne postaju ključne teme u društvu, niti se na njih gleda kao na probleme koje je potrebno odmah rešavati. Naglašavanje civilizacijskog napretka u pružanju sloboda i prava nama običnim građanima od strane određenih aktera i argumentisanje u pravcu potrebe da ne postavljamo pitanje njihove efektivnosti i značaja ukazuje na mnogo veći problem koji prihvaćeni diskurs zamagljuje.

Takođe, sve veći broj ljudi, zahvaljujući smanjenju smrtnosti odojčadi, novim lekovima i porastu kvaliteta života, uz sve veći rast potrošnje utiče na širenje raznih potreba i zahteva, kao i otvaranje prostora za konstruisanje novih od strane najmoćnijih aktera. S jedne strane postoje zahtevi za sigurnošću zbog sve gušće naseljenosti i blizine ljudi, i povezano sa tim, nemogućnosti da se oni kontrolišu na do sada dostupne načine kako bi se obezbedila dovoljna doza sigurnosti. S druge strane, povećane potrebe uslovljavaju rast zahteva ka iskorišćavanju ograničenih resursa te pomeraju sve veće težište moći ka onima koji su u posedu tih resursa ili su jedini koji mogu njima da upravljaju. Jedino oni mogu da odlučuju kome će i kada biti potrebne količine resursa dodeljene. Treće, otvaranje prostora za konstruisanje novih potreba posebno je važno, imajući u vidu da većina tih potreba nije razumno zahtevana, a uz podršku diskursa mogu biti nesvesno nametnute kao važne i potrebne za dalje uživanje dodeljenih prava i sloboda.

Pitanja uloge medija, obrazovnih institucija i ostalih vidova informisanja i učenja, iako se čine kao neodgovorena, mogu se smestiti u opšta zapažanja koja sam izneo u tekstu. Svi su oni podređeni namtenutom kulturnom obrascu i opštem diskursu iako se, naizgled, može činiti da ga oni formiraju.

Na kraju, izmestimo se iz sadašnjosti i vratimo se 100 godina u prošlost i zamislimo mišljenja tih ljudi o današnjem uređenju sveta. Gotovo je sigurno da bi oni sva dešavanja i promene danas videli kao nešto pogrešno, opasno i nestandardno, posebno imajući u vidu kulturne obrasce iz tog perioda. Zašto je onda nama teško da uvidimo da je sve stvar percepcije. I da ne treba automatski da odbacujemo tvrdnje da današnji svet ima odlike antiutopističkog društva. Samim tim mi negiramo, zbog nemogućnosti da uvidimo, promene oko nas i negativne tendencije koje su zamagljene nametnutim diskursom i kulturnom matricom.

Savremeni život nosi sa sobom pored svih prednosti i niz opasnosti. Brzina promena utiče na naše posmatranje sveta oko sebe na način da mi sa sve manje uspeha uviđamo razvoj negativnih tendencija i da sa sve manje razmišljanja oduzimamo sebi privatnost i ograničavamo druga prava i slobode. Nametnut kulturni okvir unutar koga živimo i odrastamo umanjuje naše sposobnosti da se slobodno samoostvarimo već ulazimo u unapred određen proces ličnog, društvenog i profesionalnog razvoja. Širenje prava i sloboda, kao i širenje dostupnosti informacija ne obezbeđuju potrebne rezultate već upravo stvaraju suprotne efekte i obezbeđuju najmoćnijem akteru u jednoj zajednici da preuzme ulogu kanala i zaštitnika interesa pojedinaca što mu dopušta da tu moć zloupotrebi, makar i nesvesno. Antiutopiju živimo nesvesno, često je neviđajući, ne samo iz razloga usmerene percepcije već i iz razloga što ne povezujući delove ne vidimo celinu problema koji ona predstavlja kako za današnjost tako i za budućnost.

Literatura:

- Vikipedija, engleska verzija. „Dystopia“. Pristupljeno 10.12.2012. <http://en.wikipedia.org/wiki/Dystopia>
- Međunarodno udruženje čitatelja. „Dystopias: definition and characteristics“. Pristupljeno 11.12.2012. http://www.readwritethink.org/files/resources/lesson_images/lesson926/DefinitionCharacteristics.pdf
- Oldos, Haksli. „Vrli novi svet“. Beograd: Mono i Manjana, 2001.

Modul: Budućnost države i društva

Tara Vasiljević

Živimo li antiutopiju?

Da li živimo antiutopiju? Da li je naše zapadno društvo blizu onog idealnog stanja o kome su maštali mislioci poput Platona ili Mura? Ili smo okrenuli leđja tom idealu i živimo u vremenu prepunom socijalnih, ekonomski, političkih, ekoloških i ratnih previranja i promena? Uobičajeno je mišljenje da smo društvo koje ne miruje i koje juri sve većom brzinom, kuda, to niko ne zna. Da li zaista idemo unapred ka nečemu boljem, ka utopiju koja nas negde u budućnosti čeka ili idemo u sunovrat, ka sve većim medju-društvenim, nacionalnom i religijskim sukobima, ka sve većim pretnjama od ekološke krize koju sami stvaramo. Da li napredujemo ili nazadjujemo? Da li je naše vreme zaista vreme progresa?

Još od Platonove Države mislioci su pokušavali da opišu idealno utopijsko uređenje koje predstavlja konačni ideal razvoja društva. Ono je savršeno i konačno, jer ako bi se dalje menjalo ono ne bi bilo savršeno nego samo prelazni stupanj ka nečemu boljem i idealnijem. Ono je zato idealno samo ako je konačni završni proizvod razvoja. Ono se ne može poboljšati ili unaprediti samo unaziti na neki niži oblik društvenog uređenja. Cilj utopije jesta da pruži egzistenciju u harmoniji i miru sa svima drugima. To je društvo koje je uspostavljajući harmoničnu i uređenu zajednicu prevazišlo potrebe za ratom, agresijom, kriminalom i svim drugim problemima sa kojima se postojeća društva bore. Jer ako svi imaju sve što im je potrebno onda nema ni potreba za sukobom i borbom sa bilo kime drugim. Postojali su brojni pokušaji da se opiše i ostvari ovo utopističko uređenje bilo da je ideja bila da ono nastaje putem komunizma, ideje prava i pravедnosti, napretka nauke i tehnologije, novih ekonomskih teorija ili pravédnijeg zakonodavstv. Neka utopijska rešenja ostala su samo ideje na papiru dok su druga oprobana u praksi.

Sve ovo su primeri pokusaja da se zamisli i ostvari ono sto se može nazvati apsolutnom utopijom. To je utopija shvacena kao krajnji i konacni stepen razvoja drustva koji se dalje

ne razvija jer ne postoji ništa veće i bolje od nje. Nasuprot njoj postoji nešto što se može zamisliti kao relativna utopija. Relativna utopija jeste društveno uređenje koje je idealno samo iz ugla društva koje ga smatra idealnim, drugim rečima ono je omogućilo rešenja za sve trenutne probleme društva koje ga zamišlja. Ono je relativno iz dva razloga. Prvo zato što je različito za svako društvo u zavisnosti od relevantnih problema sa kojima se susreće. Drugo, ono je relativno samo tokom određenog vremenskog perioda jer vremenom pocinju da se javljaju novi problemi koji nisu ni mogli biti zamišljeni ranije i na koje ta utopija ne može da odgovori. U ovom radu zagovaracu stav da je apsolutna utopija nedostižno, ili možda bolje neodrživo stanje, dok relativnu utopiju ne samo da smo u stanju da dostignemo već smo to više puta kroz istoriju i uradili.

Ljudi su oduvek maštali o savršenom svetu u kome nema konflikta, gladi, siromastva ili nesreće. Uvek je to bila apsolutna utopija kao izvor krajnje sigurnosti gde nema straha od neizvesne budućnosti, od iznenadnog rata ili kraha berze ili političkih previranja. U njoj je sve lepo, mirno i sugurno jer iznenadjenja ne postoje. Sve je savršeno, društvo je savršeno i svet je savršen. Sve civilizacije i kulture su imale neku utopiju koju su ili smeštali u mitsku prošlost, zlatno doba ili kao neku budućnost koja nas čeka samo ako reformišemo društvo, ako promenimo oblike vlasti, ako promenimo zakone, ako ukinemo razlike među klasama, ako religija bude imala veći uticaj, ako nauka dovoljno napreduje ili bilo koje drugo zamislivo "ako". Sve ove ideje su isprobane u nekom obliku i sve su se pokazale kao neuspešne. To idealno savršeno društvo u savršenom svetu nikada nije ostvareno u realnosti već samo u mislima onih koji su ga priželjkivali. Ljudi imaju psihološku predispoziciju da traže sigurnost i predvidljivost u sopstvenim životima, a sta je sigurnije i predvidljivije od života u apsolutnoj utopiji. To je razlog zasto su ljudi oduvek zamisljali vrstu utopije koja nije ostvariva, ili bolje reci održiva, u realnom svetu.

U uvek promenljivom svetu apsolutna utopija kao statični oblik zajednice ne može opstati. Svet u kome živimo previše je dinamičan a ljudi su po svojoj prirodi kreativna bića i uvek stvaraju nove ideje bilo da su one u obliku novih misljenja ili novih naučnih otkrića. Promene su neminovne bilo da su u obliku klimatskih promena, prirodnih katastrofa, promena ekosistema ili kao rezultat otkrića novih oblika energije, novih kulturoloških trendova i političkih ideologija. Društvo nije ništa manje statični entitet nego što je priroda sa kojom je povezano.

Utopija se zamisla kao konacno stanje posle koga ne dolazi ništa novo jer nikakve promene nisu potrebne, jer ako je sve idealno zašto bismo išta menjali. U tome leži zamka

za sve režime koji se smatraju utopističkim. Oni ubrzo počinju da odbacuju sve što je novo i što donosi promene. Svako društvo koje sebe smatra utopističkim, sebe smatra konacnim stadijumom razvoja, apsolutnom utopijom. Apsolutna utopija je kočnica svakom daljem napretku i promenama nastalim uticajem novih otkrića i mišljenja. Kao dobar primer ovoga može nam poslužiti Staljinov komunizam u Rusiji.

Apsolutna utopija kao konacna, nepromenljiva, idalna zajednica je nedostizni ideal jer nista ne može ostati idealno uređen večno već samo privremeno. Promene će svaki sistem

učiniti zastarelim, samo je pitanje vremena i broja novih otkrića i ideja pre nego što se to desi. Promene su neminovne a društvo koje sebe smatra idealnim neće biti u stanju da na njih odgovarajuće odgovori. Kao rezultat toga promene će se gomilate sve dok ne dostignu kriznu tačku usled čega će dovesti do nagle, burne i destruktivne dezintegracije. Prilikom takvih burnih i izrazito rušilačkih promena mnogo toga od jedne kulture može biti nepovratno izgubljeno. Kao dobar primer ovoga može nam poslužiti Francuska revolucija. Ideja utopije je konstruktivna i pokretačka samo dok je ideal, ali onog trenutka kada se pomisli da je dostignuta ona postaje rušilačka jer okamenjuje promene i prilagodjavanje u svetu koji ne staje i stalno se menja. Kad se poveruje da je ostvarena ona zarobljava i postaje glavna kočnica daljim promenama a to ako istraje dovodi neminovno do rušenja društva koje nije više u stanju da se adaptira.

Samo stanje kontinuiranog kretanja ka nekom idealnom stanju jeste idealno stanje, jer svako fiksno uređeno društvo koje se ne prilagodjava promenama već samo na njih reaguje otporom sve dok kriza do dostigne takav pritisak da promene dolaze burno umesto na postepen način, neka društva mogu propasti jer su promene koje su ih zadesile toliko drastične.

Sve dok društvo ima relativnu utopiju ispred sebe kao cilj ono će napredovati jer je uvek otvoreno za nova prilagodjavanja da bi izborilo sa novim izazovima. Relativna utopija je dostizni ideal. Uvek će se javljati nove relativne utopije kao realni planovi za dalji razvoj. U 18. veku utopističke ideje su izazvale socijalne i političke reforme i nove oblike vlasti i uređenja. One su dale ideju bolje budućnosti za one koji je nisu imali. U pozadini ovih promena bile su ideje demokratije, ljudskih prava i jednakosti. Utopističke ideje su veliki pokretači jer daju optimističnu sliku budućnosti za koju se vredi boriti. Rasna jednakost, zenska prava, građanska prava, uvidjenje obaveznog obrazovanja, briga za siromašne, multikulturalizam i ideja ujedinjenog sveta su sve utopističke ideje

sprovedene u stvarnosti. Sve ove stvari su postale stvarnost jer su postojali problemi i potrebe koje stari režimi nisu mogli i nisu želeli da reše.

Iz svega rečenog lako je izvesti zaključak o tome šta je ono što daje društvu veću šansu za opstanak, napredak i trajanje. To je prilagodljivost. Idealno stanje za kojim se stalno traga nije nikakvo statično, konačno uređeno stanje na koje novine u ljudskoj misli nemaju nikakvog uticaja, jer to je nemoguće, već dinamično stanje konstantnog prihvatanja odgovarajućih adaptacija na nove izazove koje egzistencija nameće.

Sada je lako ustanoviti šta je to što doprinosi raspadu jednog društva tj. šta je antiutopija. Antiutopija kao nešto što je suprotnost apsolutnoj utopiji nije problem, mi možemo odgovoriti na dva načina kad odgovaramo da li takva antiutopija postoji, oba nepraktična i irelevantna kada govorimo o tome šta doprinosi napretku.

Ako opstanak i napredak omogućava samo fleksibilnost na promene onda će nefleksibilnost na promene i probleme, čak i samo odbijanje prihvatanja da problemi postoje, biti ono što donosi propasti. Antiutopija je stanje aktivnog odbijanja da se prihvati potreba za menjanjem postojećeg sistema, samo postojanja problema u tom sistemu kao i odbijanje prihvatanje novih ideja koji bi rešili postojeće probleme. Paradoksalno, želja za statičnim stanjem koje se odupire promenama jeste ono što dovodi raspada. Društvo "sigurno od promena" jeste antiutopijsko društvo.

Antiutopistički trendovi su postojali kao konzervativni modeli mišljenja i opredeljenja po pitanju toga kako stvari treba raditi, bilo u političkom, ekonomskom i svakom drugom smislu. Ali treba istaći da oni postaju kočnica opstanku samo kad je društvo došlo do momenta kada više ne može da opstane ako nastavi da funkcioniše po istom modelu. Kada je nešto novo potrebno a oni nastavljaju da veruju da je sve u redu i da problema nema. Najbolji primer ovoga jeste naše potošačko društvo zasnovano na ograničenim izvorima energije. Sve postaje očiglednije da smo prerasli ono što smo trenutno u stanju da uzmemo od zemlje, savremeni ekonomski model rasta je neodrživ sa količinom resursa koje imamo, da ne pominjemo kako utiče na klimu i ekosistem a to onda povratno na ekonomiju. I pored svega toga postoje oni koji odbijaju da se prilagode novoj situaciji i potrebi za novim rešenjima.

Da li mi živimo antiutopiju? Jednom recju da. To je posledica našeg ne prihvatanja potrebe za socijalnim, političkim, ekonomskim i mnogim drugim reformama. Postojeći sistem je bio dobar u svoje vreme ali sada su se problemi nagomilali do te mere da održavati ga znači održavati brod koji će neminovno potonuti. Ovaj antiutopijski trend

otpora prema promenama u funkcionisanju društva je, kao i svaki pre njega, samo prelazni period otpora prema neminovnosti promene.

Literatura:

- <http://en.wikipedia.org/wiki/Utopia>
- <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2011/08/28/the-meaning-of-utopia/>
- http://anthro.palomar.edu/change/change_2.htm
- http://en.wikipedia.org/wiki/Transformation_of_culture

Modul: Budućnost države i društva

Tijana Milanović

Živimo li antiutopiju?

Utopija je vizija budućnosti jednog drugačijeg društva, odnosno jednog drugačijeg uređenja društvenih odnosa. Termin utopija se rađa u 16. veku u čuvenom istoimenom romanu Tomasa Mora. Ovaj termin ima dvostruko razumevanje i čitanje: s jedne strane to je „eu- topia“ što znači „dobro mesto“, a sa druge strane „ou- topia“, što znači „nepostojeće mesto“ (Tubić, 2009: 330).

Utopijsko mišljenje prvenstveno znači smisao koji pridajemo svojim današnjim akcijama. Ako se osvrnemo na istoriju i pogledamo sve promene i događaje koji su se dešavali, videćemo da su se mnoge političke ideje nazivale utopijom. Tako je ukidanje robovlasničkog društva i prelazak u feudalno smatrano utopijom. Nestanak monarhija i uspostavljanje parlamentarne demokratije je takođe smatrano utopijom. U stvari je svaka promena dominantnog stanja i uspostavljanje novih vrednosti smatrana utopijom, barem do trenutka kada bi se dogodila.

U trenutku kada utopija postaje stvarnost, govorimo o postizanju jednog cilja r/evolucije, a to je početak naglog razvoja pokrenutog procesa. Utopija Tomasa Mora (1516) obično se smatra opisom idealnog društva koje bi se moglo suprotstaviti tačku po tačku iskvarenosti i divljaštvu Evrope, a posebno Engleske, koju je autor poznao. Utopija nikako nije novi svet kome bi naša civilizacija trebalo da se priključi kako bi se reformisala, nego je samo projekcija našega sveta od koga potiče i kome se vraća. Kada bi se utopija osvarila to bi značilo da su ljudi izgubili sposobnost za stvaranjem i slobodom, da su došli do stanja savršenog zadovoljstva i podmirenja svojih potreba i prešli u stagniranje. Utopisti su verovali da će ako među ljudima bude vladala sloga, bratstvo i jedinstvo nestati sva ona pohlepa i agresija koja razara društva.

Hronološki gledano prvo zabeleženo utopijsko delo je Platonova „Država“ koja na

najbolji način pokazuje promišljanja Platona kao idealističkog utopiste. Platonova država je idealistička zato što ona ne postoji nego treba da bude proizvod svesne delatnosti ljudi. On ovde traga za apsolutno najboljom državom i tako pravi podelu rada između tri klase ljudi u njoj: filozofi, vojnici i robovi. Filozofi su ti koji upravljaju državom, vojnici su čuvari, a robovi proizvođači. Platon uočava da privatna svojina kvari čoveka i tako odlučuje da prve dve klase ne mogu posedovati privatno vlasništvo. Vrlo jasno stavlja do znanja da mora postojati koncept pravde i da „Svako radi svoj posao“. Po Platonu etički ideal je postići vrlinu koja se zasniva na znanju. To je težnja ka ideji dobra kao vrhunskoj vrednosti. Ta ideja se ostvaruje u celokupnoj zajednici, idealnoj državi, a ne samo u pojedincu. Zato Platon i naglašava da filozofi moraju imati vrlinu koja se zasniva na znanju, a vojnici bi trebalo da poseduju vrlinu hrabrosti. Pored toga što postoji želja za dobrom, mora postojati i želja za jednakošću. Njegova utopija pretpostavlja da nemamo individualnost i slobodu.

Utopija, kao takva, izaziva i pojavljivanje drugih koncepata koji su joj protivrečni. Jedan od njih je antiutopija, koja oslikava nepoželjnu i zastrašujuću zajednicu ili društvo. Antiutopiju obično karakteriše autoritarni ili totalitarni oblik vladavine ili neka druga vrsta opresivne društvene kontrole. Elementi antiutopije obuhvataju životna, politička i društvena pitanja i probleme. U antiutopijskom društvu, umesto raja sve kreće naopako u pokušaju da se stvori savršeno društvo. Ono predstavlja negativan ishod i eventualni neuspeh društva u pokušaju stvaranja savršenog društva.

Antiutopijska društva su itekako kulminirala naročito kroz razna antiutopijska dela poput Zamjatinovog romana „Mi“, Orvelovog „1984“, Bardžisovog „1985“, itd. Svi ovi romani imaju zajedničku crtu, a to je prikaz stravične slike budućeg sveta u spoju tehničke civilizacije sa birokratskom diktaturom. U njima vidimo da nema mesta za individualnost i neprikosnoveno pravo na ljudsku slobodu. Negativna utopija ovde govori o odsustvu razlika koje izazivaju bunt u junaku koji je svestan čega drugi nisu i ima dovoljno hrabrosti da stanje izazvano tim saznanjima izrazi kroz akciju protiv situacije u kojoj se našao. Osnovna tri načela takvog režima prikazana su kroz slogane Orvelovog romana: „Rat je mir“, „Sloboda je ropstvo“ i „Neznanje je moć“. Antiutopijska državna vlast obično ne mari za dobrobit i sigurnost svojih građana. Oni se fokusiraju na potpunu kontrolu i iznudu svog naroda, kako bi na takav način održali svoju vlast. Kao takva nastaje totalitarna država, koja je moderan oblik autokratije. Njen glavni cilj je totalna kontrola društva. Ta država je nasilna, umesto slobode nudi sigurnost, umesto lične akcije nudi akciju masa,

podržava militantno shvatanje demokratije i bodri borbeni duh, postoji samo jedna ideologija, jedna partija, tajna policija koja sve drži pod kontrolom, partijski monopol nad oružanom silom i državna kontrola nad privredom. Kao najpoznatiji primeri u istoriji se javljaju: fašizam, nacionalsocijalizam i staljinizam (Kovačević, 2008: 119).

Sebi postavljamo pitanje da li danas živimo u antiutopiji i šta u stvari ona za nas predstavlja? Da li imamo stvarno slobodu izbora, da li su nam prava ograničena i da li odluke donosimo samostalno i promišljeno? Zamjatin je u svom romanu „Mi“ istakao da se ljudski rod ranije borio za slobodu bez sreće, ali je novi svet izabrao sreću bez slobode. Sloboda je postala prestup i jedini način da se čovek spasi tog prestupa jeste da se spasi slobode. U odnosu na jedinu i jedinstvenu državu postoji jedino pravo: pravo na kaznu (Tubić, 2009: 6). S druge strane Platon smatra da idelna država osigurava najveću slobodu za sve građane kao ostvarenje pravednosti, gde svako radi ono u čemu je najbolji. Aristotel, ipak određuje slobodu čoveka na ontološkoj, etičkoj i političkoj ravni. U ontološkom smislu slobodnim nazivamo čoveka koji živi radi sebe a ne radi drugoga, dakle onog koji je određen samosvrhom. Na tom temelju uzdiže se i sloboda u etičkom smislu kao namera ili izbor „stvari koje su u našoj moći i koje su ostvarive“. Hegel istoriju vidi kao „napredovanje svesti o slobodi“. Po njemu „Čovek koji je po sebi uman nije dalje otišao ako je uman za sebe. Svi ljudi su umni, formalnost umnosti je u tome što je čovek slobodan, to je njegova priroda.“ Pojam „sloboda“ imao je različit obim i sadržaj tokom razvoja ljudskog roda. Nekada je određivan pre svega pomoću ciljeva koje su sebi postavljali pojedinci i društvene grupe, a nekada su uzimane u obzir mogućnosti oslobođenja koje su se pružale, nazirale ili pretpostavljale u nekom društvu. Ruso je bio uveren da čovek ne gubi slobodu zbog zavisnosti od stvari, već zbog zavisnosti od ljudi. Čovek se rađa slobodan. Društvo ga okiva, pa umire kao rob (Telebaković, 2008: 93- 98). Na kraju dolazimo do zaključka da neprestano moramo da se borimo za svoja prava, da ne odustajemo od svojih ciljeva i da uvek imamo zacrtane planove kojima ćemo težiti i ostvariti. Kako živimo u jednom savremenom društvu, pružaju nam se mogućnosti da slobodno izrazimo sopstveno mišljenje, stavove i uverenja. Samim tim danas ne živimo u antiutopiji i ne smemo nikome i ničemu dopustiti da naruši naša verovanja.

Literatura:

- Prof. dr Boško Telebaković, Problem slobode, Fakultet političkih nauka, Godišnjak 2008.
- Tubić Risto, Sudbina utopija i totalitarnih sistema, Učiteljski fakultet Beograd, 2009.
- Kovačević Branko, Totalitarna država i pravo, 2008.

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs